

Neubrojivi počinitelj teškog kaznenog djela

Blažanin, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:589065>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**



Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)



REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

PRAVNI FAKULTET
Katedra za kazneno pravo

Helena Blažanin

**NEUBROJIVI POČINITELJ TEŠKOG KAZNENOG
DJELA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Leo Cvitanović

Zagreb, srpanj 2024.

Izjava o izvornosti

Ja, Helena Blažanin, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima od onih navedenih u radu.

Helena Blažanin

1. UVOD	1
2. UREĐENJE POJMA NEUBROJIVOG POČINITELJA	3
2.1.) Prema Kaznenom zakonu.....	4
2.2.) Odnos KZ-a i ZZODS-a	7
2.3.) Prema Zakonu o kaznenom postupku	9
2.4.) Prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.....	11
3. PRAVNA PRIRODA POSEBNOG POSTUPKA	14
3.1.) Posebni postupak.....	15
4. RAZLIKE U ODNOSU NA REDOVNI KAZNENI POSTUPAK	16
4.1.) Obvezno provođenje istrage	17
4.2.) Obvezna obrana	19
4.3.) Osnove za određivanje istražnog zatvora i posebna mjera opreza	21
4.4.) Raspravna sposobost	23
4.5.) Vještačenje.....	26
4.6.) Optužnica	29
4.7.) Vrste presuda	30
5. PRISILNI SMJEŠTAJ I PSIHIJATRIJSKO LIJEČENJE NA SLOBODI	31
6. POLOŽAJ NEUBROJIVOG POČINITELJA U DRUŠTVU	34
6.1.) Slučaj Aleksandra Relje	36
7. ZAKLJUČAK	37
8. LITERATURA	39

1. UVOD

Neubrojiva osoba je osoba koja u vrijeme ostvarenja zakonskih obilježja kaznenog djela, nije bila u mogućnosti shvatiti značenje svojih radnji ili vladati svojom voljom. Pojam neubrojivosti određuje se po biopsihološko-normativnoj metodi, kojom su prilikom određivanja neubrojivosti, mjerodavna određena biopsihološka stanja poput privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka, duševne bolesti ili neka druga teža duševna stanja. Ukoliko se vještačenjem utvrdi da takva osoba predstavlja preveliku opasnost za društvo te da postoji visoki stupanj vjerojatnosti da bi radi postojanja duševnih smetnji radi kojih je nastupila njezina neubrojivost, mogla ponovno počinuti teže kazneno djelo, odredit će joj rehabilitacija u vidu prisilnog smještaja na forenzičkom odjelu psihijatrijskih bolnica javnog zdravstva ili ako njeno zdravstveno stanje nije toliko ozbiljno, psihijatrijsko liječenje na slobodi. Provođenjem forenzičko-psihijatrijskog tretmana nastoji se ispraviti ponašanje pacijenta, uspostaviti zdrave mehanizme u borbi sa ljutnjom i bijesom, procijeniti rizik društveno opasnog ponašanja te rehabilitirati počinitelja kako bi bio spreman na samostalni život kada izađe na slobodu i kako se ne bi doveo u situaciju počinjenja težeg kaznenog djela.

U kaznenom pravu je odavno prepoznata potreba za posebnom regulacijom slučajeva u kojima se u ulozi počinitelja javlja osoba s duševnim smetnjama. Dok s druge strane, u društvu takve osobe izazivaju strah, nepovjerenje, stvaraju se predrasude o njima te na posljetku bivaju marginalizirane, stigmatizirane. Stoga kao zadaća kaznenog prava, a posebice njegovog procesnog djela, stoji obveza omogućiti takvim osobama provođenje pravičnog postupka, postojanje adekvatne obrane i sveukupno uvažavati njihove poteškoće. Ta se zadaća ostvaruje primjenom posebnih instituta kojima se nastoji osigurati ravnopravnost u postupku, zaštita njihovih temeljnih prava i postizanje razmjernih ciljeva zaštite društva u cjelini, a sa druge strane zadovoljenje potreba osoba koje su zbog manjka intelektualnog kapaciteta i voljnih ograničenja počinile djelo uz koje pravni sustav veže ozbiljne posljedice.

U hrvatskom zakonodavstvu, kao najvažniji institut spominje se institut neubrojivosti, te se on smatra kao polaznom točkom u postupanju prema okrivljenicima sa duševnim smetnjama. U radu su obrađene temeljne odrednice ubrojivosti kao sastojka krivnje, popraćeno analizom promjena u zakonodavstvu po uzoru na međunarodne instrumente, objašnjena je pravna priroda posebnog postupka prema neubrojivim počiniteljima, sukladno sa najznamenitijim razlikama u odnosu na redovni kazneni postupak, objašnjena je bitna uloga vještaka u ovom posebnom postupku te temeljne značajke instituta prisilnog smještaja i psihijatrijskog liječenja na slobodi. Za potrebe pisanja rada, provedena su dva intervjua, jedan u kaznenom odjelu Općinskog državnog odvjetništva u Zagrebu i drugi prilikom posjete Psihijatrijskoj bolnici Vrapče, odnosno njenom forenzičkom odjelu. Provedenim intervjuom prikupljeno je saznanje o problemima koji se najučestalije dešavaju u praksi, koji su propusti u usklađivanju pravne regulative s obrascima postupanja, koji su nedostaci uzrokovani ljudskim faktorom, kao i kako zaista u praksi izgleda oživotvorenje zakonskih pravila u različitim stadijima postupka. S druge strane, u razgovoru s zaposlenicima Psihijatrijske bolnice Vrapče, stečen je uvid u njihov rad i postupanje sa neubrojivim počiniteljima, također koliko je to izazovno i teško u situacijama, ali i koliko im se empatije pridaje, sveukupno je stečen bliži uvid u područje forenzičke psihijatrije i njenu usku povezanost s kaznenopravnim sustavom. Uočena je značajna interdisciplinarnost u postupanju prema osobama s duševnim smetnjama, te se ističe velika potrebna za suradnjom zdravstvenih ustanova, njihovih stručnjaka sa pravosudnim tijelima i odvjetnicima, kako bi se na vrijeme utvrdilo postojanje psihičkih smetnji i kako bi se u što kraćem roku poduzeli odgovarajući ciljevi u vidu zaštite pacijenata i osoba koje ih okružuju. Ukazano je na izrazitu važnost za provođenjem kvalitetnog i savjesnog vještačenja tempore criminis, kao i provođenje temeljite procjene stupnja počiniteljeve opasnosti kroz poštivanje pravila struke, ali i uz poštivanje izmijenjene uloge vještaka psihijatra koji djeluje kao pomoćno tijelo sudu, a ne isključivo u ulozi liječnika koji je vezan etičkim odnosom povjerenja prema svom pacijentu. U radu sam se također dotaknula psihosocijalnih karakteristika osobe s duševnim smetnjama te kakav je njegov položaj u društvu i što bi se moglo učiniti kako bi im se pomoglo u što bržoj i kvalitetnijoj resocijalizaciji onih koji pokazuju napredak u provedenom tretmanu.

Cilj ovog rada je pregledom dostupne literature prikazati kako se provodi tretman neubrojivih počinitelja kaznenih djela te kako društvo reagira na njihovu resocijalizaciju nakon provedenog dugogodišnjeg liječenja poslije počinjenja teškog kaznenog djela.

2. UREĐENJE POJMA NEUBROJIVOG POČINITELJA

Uređenje pravnog položaja nebrojivih počinitelja protupravnih djela smatra se jednim od većih izazova za kaznenopravnu znanost i praksu. Razlog tome je što se nebrojive osobe pravnim normama ne suprotstavljaju svjesno i voljno, za razliku od ostalih delikvenata. Delinkventno ponašanje ove kategorije počinitelja uvjetovano je psihopatološkim čimbenicima koji djeluju na njihove voljne i mentalne sposobnosti na način da ih onemogućuju da svoje ponašanje usklade s važećom pravnom regulativom. Priroda njihove bolesti čini ih, s jedne strane, nepredvidivima i opasnim za društvo, a s druge strane, nesposobnima da sami štite vlastita prava.

Upravo ta činjenica društvo suočava s nizom pravnih, medicinskih te etičkih pitanja. Načelno, postoji suglasnost da treba uspostaviti odgovarajuće pravne mehanizme kojima će se istodobno osigurati dvojaka zaštita: zaštita društva od potencijalno agresivnog ponašanja nebrojivih osoba koje mogu predstavljati opasnost za druge te zaštita nebrojivih osoba kojima je zbog njihovog mentalnog nedostatka nužna pomoć društva. Međutim, uspostava ravnoteže između ovih, dijelom isprepletenih, a dijelom suprotstavljenih zahtjeva nije nimalo laka zadaća, stoga ne čudi da je ova kategorija počinitelja već desetljećima u fokusu interesa kako pravnika, psihijataru pa tako i znanstvene javnosti.

Kaznenopravni sustavi suvremenih europskih država polaze od stajališta da se pojedincu mogu uračunati samo one radnje koje su rezultat njegova izbora i da kaznu zaslužuje samo ona osoba koja može samostalno i svjesno odlučiti hoće li ili neće poduzeti neku radnju. Nebrojive osobe se pravnim normama ne suprotstavljaju svjesno i voljno, one zbog svoje bolesti nemaju kapacitet shvatiti značenje i posljedice svojih postupaka te im se njihove radnje ne mogu uračunati, pa je i njihovo kažnjavanje isključeno.

Postupanje prema nebrojivim počiniteljima protupravnih djela rezultat je težnje da se postigne ravnoteža između nekoliko različitih potreba. S jedne strane nailazimo na potrebe društva. Društvo ne okrivljuje nebrojive osobe jer uočava i prihvaća kako one nisu svjesno i namjerno počinile protupravno djelo. No isto tako uočava opasnost da takve osobe mogu ponoviti slično ili

teže djelo. Stoga, uzima u obzir potrebe oštećenih osoba i društva sa ciljem da se okolnosti tih djela detaljno istraže i da se na njih primjereno reagira. S druge strane, nailazimo na potrebe osoba koje su u stanju neubrojivosti počinile protupravno djelo. Društvo shvaća kako je takvoj osobi također potrebno pružiti zaštitu i pomoć, a prije svega odgovarajuću liječničku skrb.

Osim toga, osoba osumnjičena na počinjenje protupravnog djela, ima pravo na suđenje u kojem će se objektivno i temeljito razmotriti sve okolnosti slučaja.¹

Ne postoji sumnja da neubrojive osobe mogu predstavljati opasnost za sigurnost drugih ljudi. Zadaća društva je da svoje građane zaštite od osoba koje im mogu nauditi ili ih ugroziti, neovisno o tome koji je uzrok njihovog agresivnog ponašanja. Upravo zbog toga, prema neubrojivim počiniteljima se moraju poduzeti odgovarajuće mjere kojima je cilj otklanjanje takve opasnosti.²

Na ovim temeljima počiva i uređenje pravnog položaja neubrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj koji je reguliran Kaznenim zakonom,³ Zakonom o kaznenom postupku⁴ i Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.⁵

2. 1.) Prema Kaznenom zakonu

Krivnja se definira kao subjektivni odnos počinitelja prema djelu za koje mu se može uputiti prijekor.⁶ Sastoji se od tri osnovne komponente, pri čemu se ubrojivost ističe kao prva, a ostale obuhvaćaju neke od oblika krivnje: namjeru ili nehaj te svijest o protupravnosti djela.

¹ Tripalo D., Burić Z., *Položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog Hrvatskog kaznenog zakonodavstva*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol 19, broj 2/2012, str. 501. i sl.

² Škorić, M.; Srdoč.E., *Pravni položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Pravnog Fakulteta u Splitu, vol 52., br.4, 2015., str. 933 i sl.

³ Kazneni zakon (dalje u tekstu: KZ), Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24.

⁴ Zakon o kaznenom postupku (dalje u tekstu: ZKP), Narodne novine br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/14.

⁵ Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (dalje u tekstu: ZZODS), br. 76/14.

⁶ Novoselec, P., *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., str. 229. O normativnosti krivnje kao njezinoj biti v. Bačić, F., *Kazneno pravo, Opći dio*, Informator, Zagreb, 1998., str. 199.

Prema Kaznenom zakonu 2011., za krivnju je bitno i nepostojanje nekog od ispričavajućih razloga.

Samo osoba koja je ubrojiva može biti kriva. No, susrećemo se sa problemom definiranja pojma ubrojivosti obzirom da propisi ne definiraju taj pojam, već se fokusiraju na definiranje pojma neubrojivosti. Iz dosadašnjih definicija proizlazi da se ubrojivost sastoji od dvije komponente: intelektualne i voljne. Pod intelektualnom komponentom podrazumijevamo sposobnost shvaćanja značenja vlastitog postupanja, dok pod voljnom komponentom- sposobnost upravljanja vlastitom voljom.⁷

Novoselec ističe kako se sposobnost razumijevanja značenja počinjenog djela odnosi na svijest o protupravnosti tog djela, dok se sposobnost upravljanja vlastitom voljom odnosi na to da je počinitelj sposoban uskladiti to saznanje sa svojim ponašanjem te se suzdržati od izvršenja protupravne radnje.⁸ Do neubrojivosti dolazi ukoliko je radi duševne smetnje jedna od ovih komponenti ubrojivosti isključena.

Prema Kaznenom zakonu, kriv je počinitelj koji je u vrijeme počinjenja djela bio ubrojiv, djelovao s namjerom ili iz nehaja te bio svjestan ili je trebao biti svjestan da je njegovo djelo zabranjeno, a ne postoji nijedan ispričavajući razlog.⁹ Biti ubrojiv znači biti sposoban djelovati u skladu s pravnim normama i stoga biti sposoban za krivnju.

Pretpostavka kaznene odgovornosti je ubrojivost. Ako je u vrijeme počinjenja kaznenog djela osoba bila u stanju neubrojivosti, tada to postupanje koje bi inače imalo elemente kaznenog djela, ne možemo smatrati "izvršenjem krivičnog djela", kao što je to bilo definirano tadašnjim Osnovnim krivičnim zakonom Republike Hrvatske.

Prema Kaznenom zakonu iz 1997. godine u članku 40. stavku 2. definiran je pojam neubrojive osobe. Rečeno je kako je osoba neubrojiva ako u trenutku izvršenja kaznenog djela nije mogla kontrolirati svoju volju ili shvatiti značenje svojeg postupanja radi duševne bolesti, nedovoljnog duševnog razvitka, privremene duševne poremećenosti ili neke druge teže duševne smetnje.

⁷ O pretpostavci ubrojivosti u kaznenom pravu v. Bačić, 1998., str. 217.

⁸ Novoselec, P., *op. cit.* u bilj. 6., str. 247.

⁹ čl. 23. KZ-a.

Istoimeni zakon je u članku 4. rekao kako je cilj kaznenog postupka prema nebrojivim počiniteljima dvojak. U fokus se stavlja zaštita društva od opasnosti koju predstavljaju nebrojivi počinitelji, te zaštita osoba sa duševnim smetnjama koja je bila usmjerena na njihovo liječenje i ozdravljenje. To se postizalo primjenom mjera Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, a ne kaznenim sankcijama.¹⁰

Dakle prema nebrojivim počiniteljima se primjenjuju odredbe Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, no također mu se mogu izreći sigurnosne mjere prema Kaznenom zakonu, kao što su zabrana obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti, zabrana upravljanja motornim vozilom, zabrana približavanja, udaljenje iz zajedničkog kućanstva ili zabrana pristupa Internetu.¹¹

Stoga, postupak koji ostvaruje obilježja kaznenog djela kako je propisano zakonom, smatra se protupravnim. No, usprkos tomu ukoliko je počinitelj kaznenog djela bio nebrojiv, ne smatramo ga krivim za počinjeno djelo. Time se postigla harmonija terminologije između Kaznenog zakona i Zakona o kaznenom postupku.¹²

Kaznenim zakonom je također propisano da ukoliko se zakon promijeni nakon počinjenja kaznenog djela, ali prije donošenja pravomoćne presude, primjenjuje se zakon koji je blaži za počinitelja.¹³ Time je spomenuta situacija preciznije određena od one iz Kaznenog zakona iz 1997. godine, iz razloga što jasno navodi potrebu primjene blažeg zakona sve do donošenja pravomoćne presude, te time obvezuje i žalbeni sud na isto.¹⁴

Kazneni zakon je kroz godine prošao dosta promjena. Načelo krivnje je preoblikovano, a sada je moguće primijeniti sigurnosne mjere za nebrojive počinitelje kaznenih djela koje nisu medicinskog karaktera. Mjera psihijatrijskog liječenja nije dio sustava kaznenopravnih sankcija, već se regulira putem psihijatrijskog prava (ZZODS-om).¹⁵

¹⁰ Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 504.

¹¹ čl. 24. KZ-a.

¹² Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 504.

¹³ čl. 3.st. 2. KZ-a.

¹⁴ Novoselec, P., Garačić, A., *Primjena blažeg zakona nakon stupanja na snagu novog kaznenog zakona*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol.19., br. 2/2012, str. 533 i sl.

¹⁵ Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 508.

Ovo predstavlja korak unatrag za položaj nebrojivih počinitelja. Kazneni zakon iz 1997. godine pružao je zaštitu nebrojivim počiniteljima, ali istovremeno i štitio društvo od njih. Međutim, novim zakonom oni su stavljeni pod okrilje kaznenopravnih sankcija i nemedicinskih sigurnosnih mjera.

2.2.) Odnos KZ-a i ZZODS-a

Kaznenim zakonom određeno je niz sigurnosnih mjera koje se mogu izreći nebrojivom počinitelju, ukoliko postoji opasnost od ponovnog počinjenja kaznenog djela, kao što su: zabrana obavljanja određene djelatnosti ili dužnosti, zabrana upravljanja motornim vozilom, zabrana približavanja, udaljenja iz zajedničkog kućanstva i zabrana pristupa internetu. Naime, člankom 67. KZ-a propisano je načelo razmjernosti prilikom izricanja sigurnosnih mjera, određujući kako svaka takva mjera treba biti u razmjeru s težinom počinjenog kaznenog djela kao i kaznenih djela koja se mogu očekivati, te stupnjem počiniteljeve opasnosti.

Uočavamo kako se upravo opasnost počinitelja ponavlja kao uvjet izricanja svake pojedine sigurnosne mjere. Pa tako će sud izreći mjeru zabrane upravljanja motornim vozilom ukoliko “postoji opasnost da će upravljajući motornim vozilom ugroziti sigurnost prometa”¹⁶; zatim sud će izreći mjeru zabrane približavanja žrtvi, drugoj osobi ili grupi osoba, odnosno zabrane približavanja određenom mjestu “kad postoji opasnost da bi počinitelj prema tim osobama ili na tim mjestima mogao ponovno počinuti neko od navedenih kaznenih djela”¹⁷; zabranu potpunog ili djelomičnog obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti moguće je izreći “ako postoji opasnost da će zlouporabom te dužnosti ili djelatnosti ponovo počinuti kazneno djelo”¹⁸; sigurnosnu mjeru udaljenja iz zajedničkog kućanstva sud će izreći počinitelju kaznenog djela nasilja prema osobi s kojom živi u zajedničkom kućanstvu i to “ako postoji visoki stupanj opasnosti da bi bez provođenja ove mjere počinitelj mogao ponovno počinuti nasilje prema članu

¹⁶ čl. 72. st. 1. KZ-a.

¹⁷ čl. 73. st. 1. KZ-a.

¹⁸ čl. 71. st. 1. KZ-a.

zajedničkog kućanstva¹⁹; te kao posljednju mjeru, zabrane pristupa internetu sud izriče “ako postoji opasnost da će zlouporabom interneta počiniti kazneno djelo.”²⁰

ZZODS u članku 27. određuje pretpostavke kojima se neubrojivu osobu prisilno smješta u psihijatrijsku ustanovu. Sud donosi odluku o prisilnom smještaju neubrojive osobe ako na temelju mišljenja vještaka psihijatra utvrdi da ima teže duševne smetnje te da je opasna za okolinu.

Time se nedvojbeno otklanja potreba izricanja sigurnosnih mjera propisanih Kaznenim zakonom, jer po prirodi stvari osoba koja je smještena u psihijatrijsku ustanovu ne bi trebala biti u mogućnosti ponoviti kazneno djelo. Također je nezamisliva situacija u kojoj osoba koja je bila prisilno smještena u psihijatrijsku ustanovu prestane predstavljati opasnost za okolinu te time bude otpuštena iz ustanove, no da i dalje postoji opasnost koja bi bila razlogom da joj se odredi jedna od sigurnosnih mjera propisanih Kaznenim zakonom.²¹

Kao što možemo primijetiti, među sigurnosnim mjerama koje se mogu izreći neubrojivom počinitelju nema mjere obveznog psihijatrijskog liječenja. Upravo iz razloga što se neubrojiva osoba smješta u psihijatrijsku ustanovu ukoliko je potrebno psihijatrijsko liječenje

Tu se trebamo poslužiti lex specialistom- ZZODS, koji propisuje postupak koji se primjenjuje prema počinitelju koji je proglašen neubrojivim. Takovom počinitelju može biti određen: prisilni smještaj u psihijatrijsku ustanovu ili liječenje na slobodi. Sud će u kaznenom postupku odrediti “psihijatrijsko liječenje neubrojive osobe na slobodi u trajanju od šest mjeseci, ako je na temelju mišljenja vještaka psihijatra utvrdio da postoji vjerojatnost da bi ta osoba zbog težih duševnih smetnji zbog kojih je nastupila njezina neubrojivost mogla ponovno počinuti teže kazneno djelo i da je za otklanjanje te opasnosti dovoljno njezino liječenje na slobodi.”²²

Osobi koja se liječi na slobodi mogu biti određene sigurnosne mjere propisane Kaznenim zakonom. No, propisujući mogućnost da se izreku sigurnosne mjere neubrojivoj osobi, ponovno

¹⁹ čl. 74. st. 1. KZ-a.

²⁰ čl. 75. st. 1. KZ-a.

²¹ Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 511.

²² čl. 51. st. 2. ZZODS-a.

se pokreće rasprava o (ne)opravdanosti izricanja kaznenopravnih sankcija osobama koje nisu krive za počinjeno djelo.²³

Osim toga, otvara se i pitanje sankcioniranja neubrojive osobe ako prekrši neku od sigurnosnih mjera koja joj je izrečena. Prema KZ-u u članku 311. stavku 2. propisano je kako bi jedina posljedica kršenja obveze koja proizlazi iz sigurnosne mjere bilo pokretanje kaznenog postupka radi počinjenja kaznenog djela nepoštivanja sigurnosnih mjere, ali opet postavljamo pitanje postoji li opravdanost vođenja takvog postupka?²⁴

2.3.) Prema Zakonu o kaznenom postupku

Ukoliko promotrimo promjene kaznenog zakonodavstva u Republici Hrvatskoj od osamostaljenja do danas, uvidjet ćemo da je svaki doneseni zakon predviđao uvođenje posebnog postupka prema osobama koje su počinile protupravno djelo u stanju neubrojivosti.

Sve do stupanja na snagu ZKP/97, tadašnji Zakon o krivičnom postupku, temeljio se na materijalno pravnom kaznenom modelu kojima je u nadležnosti kaznenog suda bilo utvrđivanje počinjenja protupravnog djela i neubrojivosti okrivljenika te izricanje sigurnosne mjere obveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi te psihijatrijskog liječenja na slobodi.²⁵

KZ/97 uveo je novu koncepciju krivnje koja je uvelike dovela do promjena u materijalno pravnom statusu neubrojivih osoba. Usporedno s tim zakonom donesen je i ZKP/97 kojim je značajno izmijenjena uloga kaznenog suda u postupku prema osobama s duševnim smetnjama. Jedna od značajnijih promjena bila je ukidanje mogućnosti izricanja bilo koje sigurnosne mjere neubrojivom počinitelju protupravnog djela od strane kaznenog suda. Uloga kaznenog suda postala je samo utvrditi je li počinjeno protupravno djelo te je li ga osoba počinila u stanju

²³ Škorić, M.; Srdoč.E., *op. cit. u bilj. 2.*, str. 939.

²⁴ Tripalo, D.,Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 511.

²⁵ Tripalo, D., *Neubrojivi počinitelji protupravnih djela u kaznenom pravu i sudskoj praksi Republike Hrvatske*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991), vol. 38, br. 3 (2017), str. 1208.

neubrojivosti. Dok se u nadležnost građanskog suda prebacila obveza utvrđivanja opasnosti, odnosno postojanja uvjeta za izricanja prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu.

Naime, prelaskom na civilni model postupanja nastojalo se uspostaviti viši stupanj zaštite ove kategorije delikvenata, no u praksi se ovaj način postupanja pokazao neadekvatnim te je predstavljao korak unazad u zaštiti njihovih prava.

Značajan nedostatak koji se ističe je bila mogućnost da se tijekom kaznenog postupka, neubrojivu osobu smjesti u pritvor ako predstavlja opasnost za društvo, a tek je podredno bila predviđena mjera zadržavanja u zdravstvenoj ustanovi koju je mogao izreći sud ukoliko je smatrao da je ona opravdana. Takvo rješenje je bilo u suprotnosti sa praksom Europskog suda za ljudska prava, koji je smatrao da se oduzimanjem slobode neubrojivim počiniteljima i smještanjem u zatvorski sustav, ne može smatrati adekvatnim rješenjem obzirom da nije postojala svrha između oduzimanja slobode i rehabilitacije takvog delikventa, kojem je radi njegova zdravstvenog stanja bila potrebna odgovarajuća medicinska skrb u zdravstvenoj ustanovi.²⁶

Zakon o izmjenama i dopunama iz 2002. godine, u znatnoj je mjeri uskladio odredbe ZKP/97 sa europskim standardima zaštite ljudskih prava osoba s duševnim smetnjama. Najznačajnija izmjena se odnosila na promjenu nadležnosti o donošenju odluke o prisilnom smještaju neubrojive osobe, koja se ponovno vratila u nadležnost kaznenog suda. Tako je propisano da državni odvjetnik, prilikom podizanja optužnice, uz zahtjev da sud utvrdi je li okrivljenik bio u stanju neubrojivosti prilikom počinjenja protupravnog djela, stavi i zahtjev za određivanjem prisilnog smještaja, o čemu će odlučiti sud u kaznenom postupku. Također, ovom novelom ZKP-a je propisana mogućnost određivanja pritvora okrivljeniku za kojeg se smatra da je u stanju neubrojivosti počinio protupravno djelo te da postoji opasnost da bi radi duševnih smetnji mogao počinuti i teže djelo. No, bitno je naglasiti kako u tom slučaju neubrojiva osoba, pritvor izvršava u odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi ili bolnici za osobe lišene slobode, što isključuje dotadašnju praksu izvršavanja pritvora u zatvoru.²⁷

²⁶ Škorić, M.; Srdoč.E., *op. cit. u bilj. 2.*, str. 940.

²⁷ Škorić, M.; Srdoč.E., *op. cit. u bilj. 2.*, str. 941.

Novim zakonom o kaznenom postupku iz 2008.godine, nisu uvedene značajne promjene u odnosu na prijašnji zakon. No, kasnijim izmjenama i dopunama navedenog zakona nastojala se pružiti dodatna zaštita onim osobama za koje se sumnja da su protupravno djelo počinile u stanju nebrojivosti. Uvedena je obveza provođenja istrage ukoliko se sumnja na nebrojivost počinitelja; time se omogućuje provođenje sudske kontrole nad radom državnog odvjetnika u ranijoj fazi postupka. Nadalje, propisana je obveza kojom okrivljenik već od donošenja naloga o provođenju istrage mora imati branitelja u postupku. Na posljetku, uvedena je mjera opreza liječenja na slobodi kao alternativa istražnom zatvoru,²⁸ koja je uvelike predstavljala korak unaprijed u zaštiti njihovih prava. Mjera obveznog liječenja na slobodi bi bila provedena ukoliko se utvrdi da bi okrivljenik protiv kojeg je podnijeta optužnica, mogao počiniti teže kazneno djelo, a da bi se ovom mjerom mogla umanjiti opasnost od izvršenja istoga. Time se omogućilo usklađivanje stupanja počiniteljeve opasnosti sa stupnjem ograničenja njegovih temeljnih prava, te također ova mjera dobiva dodatni značaj kad se uzme u obzir da se istražni zatvor izdržava u Zatvorskoj bolnici koja nema dovoljne kadrovske, tretmanske kapacitete, niti poseban odjel za liječenje nebrojivih počinitelja.²⁹

2. 4.) Prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama

Osobe s duševnim smetnjama pripadaju posebno ranjivoj skupini. Njihovu zaštitu regulira i pruža Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, koji je usklađen sa međunarodnim aktima Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe i Europske unije.³⁰

Povod za osnivanjem ZZODS-a bio je otklanjanje pravnih praznina nastalih usvajanjem nove koncepcije krivnje uvedene KZ-om/97 koji je nebrojive osobe po okončanju kaznenog postupka, isključio iz kaznenopravnog sustava te im time otklonio mogućnost liječenja u okviru psihijatrijskih mjera sigurnosti.

²⁸ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, Narodne novine, 143/12.

²⁹ Škorić, M.; Srdoč.E., *op. cit. u bilj. 2.*, str. 942.

³⁰ Filipović, H., *Prikaz novog Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*, Policija i sigurnost, vol. 23, br. 2/2014, str. 187 i sl.

Osnivanje ZZODS/97 smatra se prekretnicom u unaprjeđenju i očuvanju ljudskih prava i sloboda psihijatrijskih bolesnika u Republici Hrvatskoj, te je prvi zakon koji je sveobuhvatno regulirao pravnu zaštitu osoba sa duševnim smetnjama.³¹

Međutim, iako je ovaj zakon ugradio visoki stupanj zaštite za ovu kategoriju delikvenata, ipak nailazimo na nekoliko značajnih problema. Prelazak neubrojivih počinitelja iz kaznenog u civilni postupak nije bio dovoljno i jasno reguliran. Tim prelaskom neubrojivi počinitelj je izgubio mehanizam pravne zaštite koji im je do tada bio pružen kaznenim postupkom, a civilni postupak im nije osigurao odgovarajuća procesna jamstva u postupku prisilnog smještaja. Stoga ne iznenađuje da su ubrzo uslijedile izmjene i dopune navedenog zakona. Izmijenjena je odredba, kojom kazneni sud zadržava pravo odrediti prvi prisilni smještaj. Pored toga, kao temelj za prisilnu hospitalizaciju neubrojivog počinitelja propisano je postojanje visokog stupnja vjerojatnosti da bi navedeni počinitelj radi postojanja duševnih smetnji mogao ponovno počiniti protupravno djelo za koje je zapriječena kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine. Najveći propust na normativnoj razini bio je ukidanje mogućnosti psihijatrijskog liječenja na slobodi, koji je ponovno uveden, stupanjem na snagu novog ZZODS/15. Dotadašnja nemogućnost provođenja ovog oblika liječenja, dovela je do toga da je u praksi često bila izrečena mjera liječenja u psihijatrijskoj ustanovi i neubrojivim počiniteljima sa manjim stupnjem opasnosti od ponovnog počinjenja djela, što je bilo neprihvatljivo. Uvođenjem mogućnosti psihijatrijskog liječenja na slobodi, dovelo je do dosljednog primjenjivanja načela razmjernosti, koji zahtjeva da stupanj ograničenja slobode bude usklađen sa stupnjem njegove opasnosti.³²

Kako bismo odredili je li prikladnije prema počinitelju primijeniti mjeru prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu ili liječenje na slobodi, polazimo od temeljne pretpostavke, a to je postojanje opasnosti da bi osoba radi težih duševnih smetnji mogla ponovno počiniti teže kazneno djelo. Ocjenu stupnja opasnosti počinitelja daje vještak psihijatar, na temelju čijeg mišljenja sud donosi odluku o tome koji je najprikladniji način za otklanjanje opasnosti koju predstavlja navedeni počinitelj prema društvu.

³¹ Goreta, M., *Kritički osvrt na primjenu Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama u forenzičkoj psihijatriji*, u: Goreta, M., Jukić, V., (ur.), *Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama – ideje, norme, implementacija, evaluacija*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Medicinska naklada, Zagreb, 2000., str. 265.

³² Škorić, M.; Srdoč, E., *op. cit. u bilj. 2.*, str. 945.

Trajanje prisilnog smještaja je ograničeno na gornju granicu propisane kazne za protupravno djelo koje je neubrojiva osoba počinila, a maksimalno trajanje liječenja na slobodi je ograničeno na pet godina, računajući od početka liječenja. Moguće je kombinirati ove dvije vrste liječenja, no u svakom slučaju liječenje ne može premašiti rok propisan za najdulje trajanje prisilnog smještaja u psihijatrijskoj ustanovi. Također, bitno je naglasiti kako je stalno otvorena mogućnost alternativne zamjene institucionalnog sa izvaninstitucionalnim tretmanom i obrnuto.³³

Navedenim postupanjem ostvarujemo mogućnost uspostaviti tretman prema počinitelju koji je u skladu sa ocjenom stupnja njegove opasnosti i spremnosti za suradnju u planiranom tretmanu, što s aspekta poštovanja počiniteljevih prava predstavlja korak unaprijed.

Novim ZZODS-om uvedena je i značajna novost prilikom određivanja psihijatrijske ustanove u kojoj će se neubrojiva osoba liječiti. Izbor odgovarajuće ustanove za liječenje sada je u nadležnosti županijskog suda prema mjestu prebivališta, odnosno boravišta neubrojive osobe. Županijskom se sudu dostavlja presuda kaznenog suda te nalaz i mišljenje vještaka psihijatra. Na temelju toga sud treba odrediti psihijatrijsku ustanovu gdje će se provoditi psihijatrijsko liječenje na slobodi, odnosno gdje će neubrojiva osoba biti smještena. Naravno, prilikom odabira psihijatrijske ustanove za smještaj neubrojive osobe, sud će voditi računa o stupnju opasnosti kojeg takav delikvent predstavlja i o sigurnosnim uvjetima koji postoje u takvoj ustanovi. Kao glavni parametar prilikom odabira ustanove za provođenje psihijatrijskog liječenja na slobodi, uzima se ustanova koja je najbliža prebivalištu, odnosno boravištu počinitelja. Takvo je postupanje razumljivo obzirom da počinitelj koji se liječi na slobodi predstavlja manju opasnost za društvo, pa sigurnosni uvjeti u psihijatrijskoj ustanovi ne utječu na njezin odabir.

Na rješenje o upućivanju neubrojive osobe u psihijatrijsku ustanovu, moguće je izjaviti žalbu, na koju su aktivno legitimirani: neubrojivi počinitelj, njegov zakonski zastupnik i odvjetnik. Psihijatrijska ustanova je dužna provesti pravomoćno rješenje o smještaju neubrojive osobe, no ukoliko uvidi da postoje razlozi za premještaj neubrojive osobe, može o tome obavijestiti ministra zdravlja, koji je ovlašten podnijeti sudu zahtjev za premještaj.³⁴

³³ *Ibid.*, str. 946.

³⁴ *Ibid.*, str. 947.

Naime, primjena ovih odredbi u praksi još uvijek nailazi na poteškoće na kojima se treba poraditi. Rokovi se ne poštuju u potpunosti, na temelju čega ispaštaju upravo nebrojivi počinitelji koji su duži period hospitalizirane u okviru zatvorskog sustava, na Odjelu psihijatrije Zatvorske bolnice, unutar kojeg ne postoje adekvatni uvjeti za smještaj i liječenje takvih bolesnika. Obzirom na sve probleme na koje nailazimo u praksi, moramo naglasiti kako mjera prisilnog liječenja, znači oduzimanje slobode osobi kojoj je izrečena, iako se ne radi o kaznenopravnoj sankciji, te je time od izrazite važnosti nebrojivoj osobi osigurati odgovarajući medicinski tretman koji će omogućiti njihovu uspješnu rehabilitaciju i reintegraciju u društvo.³⁵

3. PRAVNA PRIRODA POSEBNOG POSTUPKA

Redovni kazneni postupak se u mnogo čemu razlikuje od kaznenog postupka prema nebrojivim počiniteljima protupravnih djela. Također, treba imati na umu kako te razlike u postupanju ne služe kako bi se diskriminiralo osobe s duševnim smetnjama, već kako bi im se pružila adekvatna zaštita i kako bismo uspješno promicali njihove interese kroz odgovarajuće sigurnosne i pravne mehanizme.

U glavi XXVII. ZKP-a, određeno je kako predmet posebnog postupka nije kazneno djelo, već protupravno djelo. Sukladno tomu, u takvom predmetu se ne utvrđuje krivnja za kazneno djelo te time nije moguće izricanje presude kojom bi se okrivljenika proglasilo krivim. Također, takvog okrivljenika ne bismo mogli ni kazniti, prema njemu je jedino moguće primijeniti mjeru prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu, koja se po prirodi ne smatra kaznenom već preventivnom mjerom medicinske naravi. Stoga, takav postupak po svojoj prirodi ne smatramo kaznenim. Međutim, za lakše razumijevanja samog postupka te kako bismo shvatili radi li se o kaznenom postupku u smislu članka 6. stavka 1. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih

³⁵ *Ibid.*, str. 948.

sloboda,³⁶ odlučno je dolazi li zaista do suštinske promjene u položaju okrivljenika prelaskom iz kaznenog u posebni postupak.

Rasprava u posebnom postupku može biti održana u odsutnosti okrivljenika uzimajući u obzir njegovu raspravnu nesposobnost, zatim prema okrivljeniku možemo primijeniti posebne procesne garancije poput obrane od samog početka postupka i posebne mjere osiguranja prisutnosti, koje se ne mogu primijeniti prema okrivljeniku u redovnom kaznenom postupku. Također pored posebnih pretpostavki za njihovu primjenu trebamo primijeniti poseban način za njihovo izvršenje. Stoga, možemo zaključiti kako posebni postupak prema okrivljenicima s duševnim smetnjama nije jednak kaznenom postupku u smislu članka 6. stavka 1. Konvencije.

Nedvojbeno je da kazneni sud treba rješavati pitanja neubrojivosti okrivljenika i utvrđivanje okolnosti počinjenja protupravnog djela, neovisno o prirodi postupka prema okrivljeniku s duševnim smetnjama i to koristeći pravila koja u najvećoj mogućoj mjeri odgovaraju pravilima kaznenog postupka, ali i dalje poštujući prava okrivljenika na pravično suđenje. Prava okrivljenika sa duševnim smetnjama u posebnom postupku mogu biti ograničena, samo u onoj mjeri koja je nužna posljedica njegova zdravstvenog stanja, te također moraju biti praćena odgovarajućim kompenzatornim mehanizmima.³⁷

3.1.) Posebni postupak

Ukoliko postoji sumnja da je počinitelj protupravnog djela bio u stanju neubrojivosti, postupak koji se prema njemu vodi ima karakter posebnog postupka koji se po nizu karakteristika razlikuje od redovnog kaznenog postupka.³⁸

Potreba uspostavljanja i uređenja takvog postupka proizlazi iz toga što osoba koja je u trenutku ostvarenja zakonskih obilježja kaznenog djela, bila neubrojiva, te time uopće ne čini kazneno

³⁶ (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: Konvencija): MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.

³⁷ Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 520.

³⁸ Škorić, M.; Srdoč, E., *op. cit. u bilj. 2.*, str. 939.- 940.

djelo. Naime nedostaje joj krivnja, pa je time djelo koje čini protupravno, ali ne i kazneno djelo.³⁹

Redovni kazneni postupak bi se vodio ukoliko postoji vjerojatnost da je netko povrijedio društvena pravila ponašanja koja se kategoriziraju kao kazneno djelo, a kod neubrojive osobe, obzirom da nedostaje krivnja, od početka se sumnja da nije počinila kazneno djelo, te je prema takvom počinitelju potrebno je urediti poseban postupak.⁴⁰

Također, prema općim pravilima kaznenog procesnog prava, postoje okolnosti koje isključuju krivnju koje time dovode do nepokretanja kaznenog postupka,⁴¹ odnosno do njegovog okončanja radi postojanja procesnih smetnji.⁴²

Shodno navedenom, postavlja se pitanje, kako onda opravdati potrebu vođenja postupka prema okrivljenicima s duševnim smetnjama? Tu se trebamo prisjetiti onih dviju potreba koje se trebaju zadovoljiti ovakvim postupanjem. Prvenstveno potreba društva za zaštitom od osoba koje su počinile protupravna djela, također iskazuje se i potreba za smanjenjem mogućnosti ponavljanja istog, no i temeljite istrage ako do toga dođe. Dok s druge strane zamjećujemo i potrebu zaštite osobe protiv koje se postupak vodi. Obzirom da je na nju pala sumnja da je počinila protupravno djelo, potrebno joj je omogućiti vođenje postupka kako bi se pokazala i opravdanost te sumnje odnosno kako bi joj se pružila prilika da se oslobodi navedene sumnje. Time se osobi koja je počinila protupravno djelo u stanju neubrojivosti, omogućuje pravo na suđenje i obranu.⁴³

4. RAZLIKE U ODNOSU NA REDOVNI KAZNENI POSTUPAK

Zakonom o kaznenom postupku propisano je niz posebnosti u postupanju prema osobama za koje se sumnja da su u stanju neubrojivosti počinile protupravno djelo. Neke od najvažnijih su:

- provođenje postupka na inicijativu državnog odvjetnika kao jedinog ovlaštenog tužitelja
- obvezno provođenje istrage

³⁹ Novoselec, P., *op. cit.* u bilj. 6., str. 241.

⁴⁰ Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 513.

⁴¹ čl. 206. st. 1. t. 3. ZKP.

⁴² čl. 224. st. 1. t. 2. ZKP.

⁴³ Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 514.

- posebnu osnovu za određivanje istražnog zatvora, kao i mogućnost zamjene istog posebnom mjerom opreza psihijatrijskog liječenja na slobodi
- obveznu obranu od samog početka postupka
- obvezu utvrđivanja raspravne sposobnosti okrivljenika
- poseban sadržaj optužnice
- oblik očitovanja o optužbi
- posebno određen sadržaj presude
- sudjelovanje bliskih osoba u postupku itd.⁴⁴

U nastavku rada ćemo podrobnije analizirati one odredbe kojima se najbolje prikazuje posebnost položaja neubrojivog počinitelja.

4.1.) Obvezno provođenje istrage

U ZKP-u je propisano da se istraga provodi u slučaju osnovane sumnje da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju neubrojivosti.⁴⁵ Neovisno o naravi djela, visini kazne, državni odvjetnik može naložiti istražitelju ili sam provesti dokazne radnje koje su svrhovite za odlučivanje o podizanju optužnice.⁴⁶ Sukladno tomu, kazneni postupak započinje pravomoćnošću rješenja o provođenju istrage, kojeg donosi državni odvjetnik kao jedini ovlašteni tužitelj.

Istragu smatramo posebnim stadijem prethodnog postupka, u kojem državni odvjetnik uz kontrolu suca istrage poduzima potrebne radnje u cilju prikupljanja dokaza o čemu ovisi hoće li podići optužnicu ili obustaviti postupak. Jedna od najvećih prednosti uvođenja obvezne istrage u postupku prema neubrojivim počiniteljima je upravo postojanje sudske kontrole, koja osigurava veću zaštitu okrivljenikovih prava i smanjuje mogućnost nezakonitog postupanja državnih odvjetnika. Kako se generalno istraga ne provodi za kaznena djela kod kojih je zapriječena novčana kazna ili kazna zatvora manja od pet godina, kao glavna dilema za otvaranje istrage nam se nameće pitanje razgraničenja kada postoji osnovana sumnja na neubrojivost, a kada smatramo

⁴⁴ Tripalo, D., *op. cit.*, u bilj. 25., str. 2011.

⁴⁵ čl. 212. st. 2. ZKP.

⁴⁶ čl. 213. st. 1. ZKP.

da se radi o smanjenoj ubrojivosti ili o ubrojivom okrivljeniku koji je istodobno osoba s duševnim smetnjama. Kada državni odvjetnik naiđe na ovakvu dvojbu, ima na raspolaganju dvije opcije:

- 1) donosi rješenje o provođenju istrage u svakoj situaciji kada sumnja da je osoba koja je počinila protupravno djelo bila u stanju neubrojivosti ili se radi o okrivljeniku s duševnim smetnjama ili
- 2) pokrenuti kazneni postupak te kada utvrdi okrivljenikovo stanje *uma tempore criminis*, donosi rješenje o provođenju istrage.

Prilikom donošenja ove bitne odluke, treba se uzeti u obzir kako državni odvjetnik ne raspolaže stručnim znanjima iz područja forenzičke psihijatrije, koja bi mu uvelike olakšala procjenu te se time prednost uvelike daje prvoj opciji. Njome se osigurava veća zaštita okrivljenika s duševnim smetnjama, primjerice pružanjem obvezne obrane kojeg vežemo uz sami trenutak pokretanja istrage.⁴⁷

Posebnosti u vođenju postupka protiv neubrojivog počinitelja su ponajviše vidljive u odredbama o prekidu i obustavi istrage. Naime, u redovnom postupku, ukoliko postoji raspravna nesposobnost okrivljenika zbog određenih zdravstvenih smetnji, dolazi do prekida istrage,⁴⁸ dok s druge strane, u postupku prema okrivljeniku s duševnom smetnjom nema prekida istrage, ako se njenim provođenjem utvrdi da je počinitelj radi duševnih smetnji bio neubrojiv i time raspravno nesposoban.⁴⁹ Također, u redovnom postupku će državni odvjetnik rješenjem obustaviti istragu ukoliko postoje okolnosti koje isključuju krivnju okrivljenika,⁵⁰ pritom aludirajući na slučajevne krajnje nužde i nužne obrane. No ukoliko sumnja na neubrojivost koja bi time isključila krivnju počinitelja za protupravno djelo, istragu nastavlja kako bi njome prikupio potrebne činjenice i dokaze koji će mu pomoći prilikom donošenja zaključka je li djelo počinjeno u stanju neubrojivosti.

Tijekom provođenja istrage, državni odvjetnik mora paziti na raspravnu sposobnost okrivljenika i jesu li ispunjene okolnosti koje bi predstavljale uvjet za predlaganje prisilnog smještaja ili

⁴⁷ Tripalo, D., *op. cit.*, u bilj. 25., str. 523.- 524.

⁴⁸ čl. 223. st. 1. ZKP.

⁴⁹ čl. 549. st. 4. ZKP.

⁵⁰ čl. 224. st. 1. t. 2. ZKP.

liječenja na slobodi.⁵¹ Ovime uviđamo da se državni odvjetnik nalazi u ulozi tužitelja i istražitelja, ova dvojaka uloga ne smije utjecati na njegovo pravilno i zakonito vođenje istrage, utvrđivanje dokaza i činjenica koje bi okrivljeniku išle u korist ili na štetu. Iz tog razloga nam je izrazito bitna nadzorna uloga suda nad istražnom funkcijom državnog odvjetnika. On ju provodi ispitivanjem pojedinih istražnih radnji kojima se ograničava sloboda okrivljenika, on također kontrolira i tužiteljsku funkciju državnog odvjetnika koja se odnosi na zakonitost vođenja postupka prije podizanja optužnice.⁵²

4.2.) Obvezna obrana

U postupku utvrđivanja nebrojivosti okrivljenika s duševnim smetnjama, obvezna obrana nam predstavlja ključni element zaštite njegovih prava. Takav okrivljenik nije sposoban samostalno i učinkovito zastupati svoje interese u postupku, iz tog razloga neophodna je pomoć pravnih stručnjaka kako bi ostvarili zakonsko pravo na jednakost oružja prilikom suočavanja s državnim odvjetnikom u ulozi tužitelja.⁵³ FN 61 Također, obveznom obranom ostvaruje se poštivanje načela pravičnosti u kaznenom postupku, što predstavlja posebno istaknuti zahtjev prilikom postupanja prema osobama koje nisu u mogućnosti samostalno voditi računa o svojem najboljem interesu. Do donošenja Zakona o izmjenama i dopunama ZKP-a 2012., obvezna obrana bila je vezana uz trenutak potvrđivanja optužnice, čime se bez opravdanja odgađala zaštita okrivljeniku u početnim fazama postupka. Stoga je učinjen značajan korak smjeru zaštite prava i interesa okrivljenika s duševnim smetnjama, kada su stupile na snagu odredbe kojima se obvezna obrana propisuje od samog početka postupka.

ZKP navodi kako okrivljenik koji je gluh, slijep, gluhoslijep ili nesposoban sam braniti svoja prava i interese mora imati branitelja i to od prvog ispitivanja pa do pravomoćnog okončanja kaznenog postupka.⁵⁴ ZKP 66/1 Iako se sam članak ne referira izričito na osobe s duševnim smetnjama, možemo smatrati da se na njih mislilo obzirom da su to osobe koje su nesposobne

⁵¹ čl. 549. st. 3. ZKP.

⁵² Pajčić, M., *Istraga prema Noveli Zakona o kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, br. 2 (2013), str. 632.

⁵³ Kos, D., *Odgovorna obrana okrivljenika u kaznenom postupku- postupak pred optužnim vijećem*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 16., br. 2. (2009), str. 573.-574.

⁵⁴ čl. 66. st. 1. ZKP.

same voditi brigu o svojoj obrani. Potvrdu ove pretpostavke nalazimo u članku 550. stavku 4. ZKP-a kojim je propisano kako okrivljenik mora imati branitelja po donošenju rješenja o provođenju istrage. Iz tog razloga kako bi se osigurala učinkovita obrana, ukoliko sam ne odabere branitelja, jedan će im se postaviti po službenoj dužnosti. Uzimajući u obzir da se radi o neubrojivom okrivljeniku koji nije sposoban sam uvidjeti ako dođe do nekih nepravilnosti u postupanju branitelja, bitno je nadzirati njegov rad kako bi se utvrdilo brine li o najboljem interesu svog klijenta i ispunjava li uredno svoju dužnost. Susrećemo se s problemom kada se okrivljenik opire suradnji sa svojim braniteljem doživljavajući ga jednim djelom “urote” protiv njega samog, kada mu ne vjeruje i svim silama ga želi razriješiti dužnosti, no i sa druge strane kada zbog svoje bolesti nije u stanju procijeniti nesposobnost, pasivnost i neadekvatnost branitelja koja rezultira povredom njegovih prava, a koja često ostane ne detektirana od strane suda.⁵⁵ U praksi se često susrećemo sa problemom needuciranosti i demotiviranosti branitelja po službenoj dužnosti, koji u želji za dodatnom zaradom, olako prihvaćaju poslove obveznog zastupanja iz područja koja ne ulaze u njihovu specijalnost. Također, uspostaviti komunikaciju s neubrojivom osobom postaje kao svojevrsan izazov, nedostaje im znanja i vještine kako s njima razgovarati i shvatiti ih, iz tog razloga često izbjegavaju komunikaciju s njima, svojom pasivnošću opstruiraju pravo na učinkovitu obranu, ne osporavaju navode tužitelja čime dolazi do kršenja načela savjesnosti i poštenja. Obzirom da postupci prema neubrojivim počiniteljima završavaju s čestim priznanjima, branitelji se većinom slažu s mišljenjem suda te češće problematiziraju vrstu protupravnog djela, a puno rjeđe neke nepravilnosti u postupku ili u nalazu i mišljenju vještaka.⁵⁶

Usprkos postojanju mogućnosti da branitelj neće postupati u skladu sa zaštitom najboljeg interesa okrivljenika, iznimno je važan instrument obvezne obrane kojim se nastoji poboljšati položaj okrivljenika kroz brigu o ostvarivanju i promicanju njegovih prava i interesa. Sve od trenutka prvog ispitivanja takvog okrivljenika pred državnim odvjetništvom pa do donošenja rješenja o njegovom prisilnom smještaju u zdravstvenoj ustanovi, uloga branitelja predstavlja

⁵⁵ Tripalo, D., *Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama*, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb (2006), str. 10, dostupno na: https://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/TripaloD_ProblemiUKaznenomPostupku_2006.pdf

⁵⁶ Navedene tvrdnje proizlaze iz razgovora sa zamjenikom općinskog državnog odvjetnika i njegovom dugogodišnjom praksom u radu s okrivljenicima s duševnim smetnjama.

ključan element u poštivanju načela pravičnosti te stoga možemo shvatiti koliko je bitno moći pružiti obveznu obranu ovako posebno ranjivoj skupini počinitelja.⁵⁷

4.3.) Osnove za određivanje istražnog zatvora i posebna mjera opreza

Prema okrivljeniku u kaznenom postupku možemo odrediti istražni zatvor, kao preventivnu mjeru oduzimanja slobode prije donošenja odluke o njegovoj krivnji, te time ne bismo povrijedili ustavnu presumpciju nedužnosti.⁵⁸ Pretpostavke za njegovo određivanje propisane su ZKP-om te se zahtjeva kumulativno ispunjenje dvaju uvjeta: postojanje osnovane sumnje da je osoba počinila kazneno djelo te postojanje jednog od pet taksativno nabrojanih uvjeta: iteracijska opasnost, koluzijska opasnost, opasnost od bijega, postojanje potrebe osiguranja prisutnosti okrivljenika na raspravi ili opasnost za neometano odvijanje postupka.⁵⁹

Kada govorimo o postojanju iteracijske opasnosti, ZKP propisuje da se istražni zatvor može odrediti prema okrivljeniku s duševnom smetnjom, točnije prema okrivljeniku za kojeg se sumnja da je počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti i to ne samo iz razloga propisanih člankom 123. stavkom 1. ZKP-a, već i ako postoji opasnost od počinjenja težeg kaznenog djela koja mora proizlaziti iz težih duševnih smetnji, u pravilu onih koje su uzročnik njegova stanja nebrojivosti.⁶⁰ Isključivo nalazom vještaka psihijatra možemo odrediti postojanje takve specifične opasnosti, koji ukoliko sud zahtjeva, može dati mišljenje o upućivanju u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu. Prije navedenog upućivanja, trebalo bi o tomu izvijestiti zatvorsku upravu koja je nadležna za upućivanje u odgovarajuću psihijatrijsku ustanovu ili bolnicu za osobe lišene slobode.

Smisao ovakvog zakonskog uređenja leži u tome što se izvršavanje istražnog zatvora prema okrivljenicima s duševnim smetnjama, treba prilagoditi njihovim potrebama te im osigurati potrebno liječenje, posebice ako su kod njih još uvijek prisutne one duševne smetnje koje su

⁵⁷ Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 526.

⁵⁸ Bitanga, M., Bilušić, I., *Opasnost od ponavljanja i određivanja istražnog zatvora – iudex, quo vadis?*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 28, br. 2 (2021), str. 242.

⁵⁹ čl. 123. st. 1. ZKP.

⁶⁰ čl. 551. st. 1. ZKP.

dovele do počinjenja protupravnog djela u stanju neubrojivosti.⁶¹ Bitno je napomenuti kako istražni zatvor određen po ovoj posebnoj osnovi može trajati sve dok opasnost postoji, no i dalje je bitno poštovati opće rokove navedene u članku 133. ZKP-a, kojima se određuje najduže trajanje istražnog zatvora za pojedinu kategoriju kaznenog dijela.⁶² Zakonom je propisana mogućnost provođenja istražnog zatvora u odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi javnog zdravstva, no u pravilu te ustanove često odbijaju prihvat takvih počinitelja uz obrazloženje da nemaju odgovarajuće sigurnosne uvjete za njihov smještaj. Radi toga, dolazi do premještanja onih okrivljenika koji su se u trenutku određivanja istražnog zatvora nalazili u nekoj od zdravstvenih ustanova, sada ih se smješta u Zatvorsku bolnicu koja nema poseban odjel namijenjen isključivo za smještaj i liječenje neubrojivih počinitelja, time im se uskraćuje adekvatna skrb i zaštita od ostalih okrivljenika. No, navedeno obrazloženje smatramo upitnim, obzirom da su forenzički odjeli bolnica javnog zdravstva također adekvatni za provođenje prisilnog smještaja te je moguće osigurati visoke sigurnosne uvjete, jedina razlika koju možemo uzeti u prilog ovakvim opravdanjima je nemogućnost liječenja neubrojive osobe bez njenog pristanka sve dok ne bude osuđena.⁶³

Jedna specifičnost prilikom određivanja istražnog zatvora neubrojivim osobama je mogućnost izricanja posebne mjere opreza liječenja na slobodi. Odluku o određivanju ove mjere donosi sud, ukoliko se provedenim vještačenjem utvrdi da je za otklanjanje opasnosti okrivljenika dovoljno njegovo liječenje na slobodi.⁶⁴ Navedena mjera može trajati sve dok za nju postoje zakonski uvjeti, no najdulje do pravomoćnosti presude, s time da njeno trajanje nije ograničeno rokovima trajanja istražnog zatvora. Kako ova mjera ne bi bila olako produljivana, ona je ograničena periodičkim nadzorom suda svaka dva mjeseca, kako bi se utvrdilo postoji li i dalje potreba za njome, te sud rješenjem odlučuje o njenom produljenju ili potpunom ukidanju.⁶⁵ Kao dodatan nadzor nad provođenjem ove mjere, sud određuje obvezu obavještanja od strane psihijatrijske ustanove koja je odabrana za liječenje. U roku koji nije dulji od dva mjeseca ona je dužna obavijestiti sud o tijeku liječenja okrivljenika i o njegovom zdravstvenom stanju.⁶⁶ Bitno je

⁶¹ Tripalo D., *op. cit.* u bilj. 55, str. 8.-9.

⁶² čl. 551. st. 2. ZKP.

⁶³ Sušić, N., Biško, A., Gruber, E. N., Guberina Korotaj, B., *Neubrojiva osoba u procesu od istražnog zatvora do realizacije prisilnog smještaja*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 1 (2013), str. 154.

⁶⁴ čl. 551. st. 3. ZKP.

⁶⁵ čl. 551. st. 4. ZKP.

⁶⁶ čl. 551. st. 3. ZKP.

naglasiti kako za razliku od ostalih mjera opreza koje može izreći i državni odvjetnik, navedenu mjeru liječenja na slobodi može izreći samo sud, te se time ostvaruje zaštita okrivljenika s duševnim smetnjama od mogućeg proizvoljnog postupanja tužitelja.⁶⁷ Naime, kako se ovakav okrivljenik nalazi na slobodi, moguće mu je i dalje odrediti neku od preostalih mjera opreza koje se određuju i u “normalnim” postupcima, primjerice zabranu napuštanja boravišta ili zabranu približavanja određenoj osobi. Sud je uvijek u mogućnosti i zamijeniti navedene mjere opreza, istražnim zatvorom ukoliko dođe do njihova nepoštivanja.

4.4.) Raspravna sposobost

Raspravnu sposobnost smatramo jednim od pravnih postulata; pod time podrazumijevamo sposobnost shvaćanja prirode i svrhe kaznenog postupka, zatim razumijevanje procesnih radnji i njihovih posljedica te učinkovitog sudjelovanja u konstruiranju vlastite obrane i mogućnost sporazumijevanja s braniteljem. Kako bismo ostvarili pravo osoba s mentalnim poteškoćama na pravično suđenje te prema njima pravilno postupali, bitno je utvrditi njihovu raspravnu sposobnost. Postojanje činjenice da se u ulozi okrivljenika nalazi osoba s duševnim smetnjama nije ujedno dokaz da se radi o raspravno nesposobnoj osobi. Naime, postoji mogućnost da je osoba tempore criminis imala određene duševne smetnje radi kojih je nastupila nebrojivost, ali da one nisu i dalje prisutne u istom intenzitetu tijekom vođenja postupka te da time raspravna sposobnost ostaje netaknuta.⁶⁸ U svakom slučaju, potrebno je razlikovati situacije u kojima dolazi do raspravne nesposobnosti okrivljenika uzrokovane duševnom smetnjom od onih do kojih može doći radi ostalih zdravstvenih problema. ZKP-om je uređena ova problematika, kojom ukoliko dođe do raspravne nesposobnosti uzrokovane duševnom smetnjom, istraga se ne prekida⁶⁹, a rasprava se može održati u odsutnosti okrivljenika⁷⁰ uz obveznu prisutnost branitelja, no ako je raspravna nesposobnost posljedica nekih drugih zdravstvenih razloga, moguće je prekinuti istragu⁷¹ te odgoditi raspravu.

⁶⁷ Tripalo, D., Burić, Z., *op. cit.*, u bilj. 1., str. 526.

⁶⁸ Tripalo D., *op. cit.* u bilj. 55, str. 10.

⁶⁹ čl. 549. st. 4. ZKP.

⁷⁰ čl. 552. st. 2. ZKP.

⁷¹ čl. 223. st. 1. ZKP.

Shodno navedenom, izuzetno je bitno detektirati duševne smetnje okrivljenika od inicijalnog kontakta s državnim odvjetnikom, koji ima zadaću provesti prvo ispitivanje. Sama mogućnost ispitivanja kao i posljedične radnje koje može poduzeti državni odvjetnik ovise o postojanju raspravne sposobnosti okrivljenika. Ključan alat za ocjenu raspravne sposobnosti uzima se mišljenje vještaka psihijatra, koji je dužan procijeniti je li okrivljenik u stanju shvatiti prirodu i svrhu kaznenog postupka, značenje i posljedice procesnih radnji, može li se sporazumjeti sa svojim braniteljem odnosno procijeniti postoji li ili ne postoji raspravna sposobnost okrivljenika. Temeljem takvog vještačenja, državni odvjetnik će ispitati odnosno pokušati ispitati okrivljenika uz prisustvo branitelja i vještaka, a ako je ispitivanje provedeno bez utvrđivanja raspravne sposobnosti, morat će ponovno provesti ispitivanje. U praksi se susrećemo sa slučajem ispitivanja okrivljenika još u fazi istraživanja, dok još ne postoji sumnja na neubrojivost, čime se otvara pitanje o njegovoj raspravnoj sposobnosti u vrijeme davanja takvog iskaza. Primjerice, postavlja se pitanje zakonitosti takvog dokaza u slučaju priznanja istog, čak i u slučaju da vještak psihijatar naknadno na temelju videosnimke ispitivanja procijeni da je okrivljenik vrlo vjerojatno bio raspravno sposoban, ponašao se suvislo i da je nastupila remisija. U većini ovakvih slučajeva, državni odvjetnik će automatski otvoriti istragu te ponovno provesti ispitivanje, ukoliko mu to dozvoljava stanje okrivljenika. Kao obvezan korak prilikom uhićenja i provođenja prvog ispitivanja stoji obveza upoznavanja okrivljenika s poukom o pravima, ova radnja gubi svoj smisao i svrhu ako okrivljenik nije sposoban shvatiti značenje prava koja iz nje proizlaze.⁷²

Vještačenje raspravne sposobnosti moguće je napraviti u svakoj fazi postupka, no ukoliko je od trenutka vještačenja do rasprave proteklo previše vremena, postoji mogućnost da se u tom razdoblju zdravstveno stanje okrivljenika popravilo ili pogoršalo, te je tada potrebno ponoviti vještačenje kako bi se procijenilo trenutačno psihičko stanje okrivljenika u okviru novonastalih okolnosti. Kako bi se osiguralo poštivanje prava na najvišoj razini i kako bi spriječili zlouporabu istih, predsjednik vijeća će uz prisutnost vještaka pokušati ispitati okrivljenika kako bi se uvjerio u vještakovu ocjenu osnovanosti okrivljenikove raspravne sposobnosti.⁷³ Ispitivanje se provodi u prostorima sudnice prije početka rasprave ili u drugim odgovarajućim prostorijama odnosno u

⁷² Spomenuti podaci dobiveni su provođenjem intervjua s zamjenikom državnog odvjetnika te predstavljaju primjere koji se događaju u praksi i koji otežavaju postupanje pravosudnih tijela u najranijim fazama postupka.

⁷³ čl. 552. st. 2. ZKP.

zatvorskoj bolnici ili psihijatrijskoj ustanovi gdje se nalazi okrivljenik, ukoliko tako nalaže njegovo zdravstveno stanje. Sudsku kontrolu postupka ocjenjivanja raspravne sposobnosti okrivljenika vidimo kroz situaciju provođenja neposrednog razgovora s okrivljenikom prije početka rasprave, te ukoliko predsjednik vijeća tada donese pozitivan zaključak o njegovoj raspravnoj sposobnosti, tada smatra kako on uistinu razumije prirodu i svrhu postupka, kao i optužbe koje mu se stavljaju na teret. No, ukoliko donese konačni zaključak o okrivljenikovo raspravnoj nesposobnosti, koja je nastupila kao posljedica duševnih smetnji, sud će nastaviti održavanje rasprave u odsutnosti okrivljenika pri čemu se smatra da je okrivljenik porekao osnovanost tužbe, a njegov iskaz dobivamo čitanjem zapisnika prijašnjeg ispitivanja.⁷⁴

U praksi je ocjena raspravne sposobnosti usko vezana s ograničenjima koja proizlaze iz odredbi o najduljem trajanju istražnog zatvora. Kada govorimo o osobama s duševnim smetnjama, trebamo imati na umu da se radi o iznimno opasnim pojedincima koji zbog prirode svoje bolesti nisu u stanju kontrolirati svoje impulzivne reakcije, te je zato osobito važno da takve osobe za vrijeme do donošenja presude budu smještene u Zatvorskoj bolnici ili na forenzičkom odjelu psihijatrijske bolnice. Nažalost, to nije uvijek slučaj, problem nastaje u situaciji nepravovremenog utvrđivanja nebrojivosti, kada se tek na raspravi utvrdi da se radi o nebrojivoj osobi, što je posljedica odgađanja rasprave kako bi se provelo vještačenje ili u slučaju da se vještak pismeno izjasni da je okrivljenik raspravno sposoban, ali ga u slučaju spriječenosti zamjeni drugi vještak koji tvrdi da je okrivljenik zapravo raspravno nesposoban radi čega dolazi do ponovnog odgađanja rasprave kako bi se ponovilo vještačenje. Za svo to vrijeme, rokovi za istražni zatvor teku, što može rezultirati time da se u konačnici na slobodi nađe osoba koja je opasna za okolinu. Kao jedno od rješenja takve situacije, može biti donošenje rješenja o provođenju prisilnog zadržavanja odnosno prisilnog smještaja prema odredbama ZZODS-a.⁷⁵

Imajući na umu da sposobnost sudjelovanja u postupku predstavlja postizanje najvišeg standarda pravičnosti tokom suđenja, te da raspravnu sposobnost strogo vrednujemo kao pravnu kategoriju, u praksi se zapravo ocjenjuje mnogo fleksibilnije. Vještaci ističu kako nije razumno očekivati „idealno zdravlje“, već da je potrebno „zadovoljiti se nalazom koji ipak neće u značajnijoj mjeri ograničavati okrivljenikovo pravo da sam bude aktivan sudionik u postupku koji se vodi protiv

⁷⁴ Tripalo D., *op. cit.* u bilj. 55, str. 11.-12.

⁷⁵ čl. 27. ZZODS.

njega“.⁷⁶To će se praktično podvesti pod ocjenu tzv. parcijalne raspravne sposobnosti, koja zahtjeva određene prilagodbe postupka,⁷⁷ kao što su: uzimanje propisane terapije za vrijeme rasprave, određivanje češćih stanki radi odmora, prilagođavanje stručnih izraza i načina obraćanja prema okrivljeniku itd. Tek će se u rijetkim slučajevima raditi o ocijeni trajne raspravne nesposobnosti koja je najčešće uzrokovana kroničnim i uznapredovanim psihičkim poremećajima i stanjima poput teške demencije ili mentalne retardacije.⁷⁸

4.5.) Vještačenje

Vještačenje psihijatrijskim pregledom okrivljenika određuje se ukoliko se pojavi sumnja da je okrivljenik radi ovisnosti o alkoholu ili opojnim drogama počinio kazneno djelo ili da je njegova raspravna nesposobnost uzrokovana duševnim smetnjama ili ukoliko se pojavi sumnja na isključenu ili smanjenu ubrojivost okrivljenika.⁷⁹ U postupanju prema osobama s duševnim smetnjama trebamo pažljivije pristupiti, kako bismo došli do rezultata kojeg želimo postići, te ukoliko psihijatrijsko vještačenje nije moguće provesti na blaži, prihvatljiviji način, sud može rješenjem odrediti prisilno zadržavanje u ustanovi kako bi se provelo vještačenje nad njime.

Svrha provođenja vještačenja je utvrditi je li u trenutku počinjenja djela okrivljenik bolovao od kakve duševne bolesti, nedovoljnog duševnog razvitka, privremene duševne poremećenosti ili kakve druge teže duševne smetnje te je li takvo stanje utjecalo na upravljanje njegovom voljom ili shvaćanje značenja svojeg postupanja.⁸⁰ Ovakva procjena uključuje određivanje vrste, naravi, stupanja i trajanje duševne smetnje. Ukoliko utvrdi da takva osoba u trenutku počinjenja protupravnog djela nije bila u mogućnosti shvatiti značenje svojeg postupanja niti vladati svojom voljom, dat će mišljenje o postojanju stupnja vjerojatnosti da bi takva osoba radi postojanja duševnih smetnji mogla počinuti teže kazneno djelo te određuje koja mjera je najadekvatnija za

⁷⁶ Goreta, M., Raspravna sposobnost, u: Goreta, M., Peko-Čović, I., Buzina, N. (ur.), *Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza*, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 706.

⁷⁷ Periša, A., Arbanas, G., *O raspravnoj sposobnosti u forenzičnoj psihijatriji*, Medicina Fluminensis, vol. 57, br. 4 (2021), str. 368.

⁷⁸ Goreta M., *op. cit.* u bilj. 76, str. 706.

⁷⁹ čl. 325. st. 1. ZKP.

⁸⁰ čl. 325. st. 3. ZKP.

otklanjanje njegove opasnosti, hoće li to biti smještaj i liječenje u psihijatrijskoj bolnici ili je dovoljna mjera psihijatrijskog liječenja na slobodi.⁸¹

Procjena opasnosti forenzičkog pacijenta izuzetno je složen i zahtjevan zadatak, on za sobom nosi visoki stupanj odgovornosti; postoji niz pozitivnih i negativnih čimbenika koji uvelike utječu na buduće rizično ponašanje okrivljenika, te je pravilna procijene od bitnog značaja kako bi se izbjeglo pogrešno predviđanje koje može imati bitne posljedice na širu okolinu i na samog okrivljenika. Prilikom provođenja procijene okrivljenikovog stanja, vještaci se služe raznim čimbenicima, uzimaju u obzir raniju medicinsku dokumentaciju, dokumentaciju onih službi koje su intervenirale u nekim ranijim sukobima s okolinom, izjave svjedoka, vrstu i karakter počinjenog djela, kao i informacije koje dobi provođenjem razgovora sa samim okrivljenikom. Provođenjem takvog razgovora, imaju mogućnost saznati ima li takva osoba nasilne fantazije, je li njima okupirana i predstavlja li zaista toliku opasnost za okolinu da ju je potrebno prisilno smjestiti u psihijatrijsku ustanovu ili je za njezinu rehabilitaciju dovoljno liječenje na slobodi. Bitno je istaknuti kako je ključan faktor u formiranju mišljenja o potrebi prisilnog liječenja, situacija u kojoj takav okrivljenik odbija terapiju i provođenje liječničkog tretmana, što povećava opasnost od ponovnog počinjenja, a potencijalno i težeg kaznenog djela.⁸²

Kada sud zahtjeva vještačenje, on će uz nalog dostaviti i sudski spis, te zatražiti da se utvrdi postoji li poremećaj duševnog stanja, ukoliko postoji, kako je on utjecao na samo počinjenje djela, uočava li postojanje nekih faktora koji su tome dodatno pridonijeli, poput nekog oblika ovisnosti, kakva je procjena takve ovisnosti, je li okrivljenik raspravno sposoban te postoji li potreba za prisilnim smještajem u psihijatrijsku ustanovu. Takav sudski nalog trebao bi sadržavati jasno i precizno sve zahtjeve kako bi bio konkretna polazišna osnova radi usmjeravanja na specijalizirano područje radi kojeg se vještačenje traži.⁸³ Ključne informacije, vještak dobiva upravo iz sudskog spisa, čije proučavanje prethodi razgovoru s okrivljenikom, one ga usmjeravaju prilikom vođenja razgovora, te pomažu stvoriti jasnu sliku o okrivljeniku i njegovom stanju. Iz tog razloga je izrazito bitno da su informacije u spisu što jasnije i potpunije kako bi uspjelo razaznati relevantne činjenice. Kako bi se stvorio pravilan zaključak potrebno je

⁸¹ čl. 325. st. 4. ZKP.

⁸² Navedene tvrdnje proizlaze iz intervjua sa stalnim sudskim vještakom, koji je ujedno i zaposlenik Klinike za psihijatriju Vrapče.

⁸³ Sačić, P., *Psihijatrijska vještačenja u kaznenom postupku*, Pravnik, vol. 43, br. 87 (2009), str. 61.-62.

prikupiti što je više moguće informacija o okrivljenikovom životu prije i tijekom počinjenja protupravnog djela, u čemu nam pomaže prethodna medicinska dokumentacija, izjave svjedoka i razgovor s okrivljenikom. Prilikom provođenja razgovora, potrebno ga je upoznati sa razlikom odnosa koji postoji između terapeuta i pacijenta te onoga između vještaka i ispitanika, kako bi se time spriječilo iznošenje irelevantnih informacija koje bi mu mogle naškoditi. U moralnom se konfliktu nalazi pitanje čuvanja liječničkih tajna prilikom provođenja forenzičkog vještačenja, obzirom da se vještak nalazi u poziciji pomoćnika suda, te je stoga nužno javno iznositi “samo one podatke koji neposredno služe za argumentaciju forenzičkih procjena.”⁸⁴ Time se oslobođenje od liječničke tajne odnosi se na informacije koje su usko vezane za počinjeno protupravno djelo, kao i informacije koje nam upućuju na postojanje ugroze za druge osobe.

Možemo smatrati da je najveći izazov s kojim se psihijatri susreću prilikom vještačenja upravo korištenje prava na obranu šutnjom. Ono se manifestira kao odbijanje davanja odgovora na pojedina pitanja ili kao uskrata davanja iskaza u cijelosti. Radi se o zakonskom pravu sadržanim u čl. 64. st. 1. t. 7. ZKP-a, te je vještaku strogo zabranjeno iznositi informacije koje slučajno sazna prilikom provođenja vještačenja, a koje bi trebale biti obuhvaćene njegovim pravom na obranu šutnjom. Takve informacije, vještak može koristiti kako bi složio jasniju sliku o mogućim verzijama događaja i prethodnim zbivanjima, no ne smije ih podijeliti sa sudom sve dok okrivljenik i njegov branitelj ne odustanu od obrane šutnjom. Dok se okrivljenik koristi ovim pravom, vještak ne smije postavljati pitanja koja su vezana uz slučaj, no smije upitati okrivljenika, postoji li razlog zašto se koristi ovim pravom, sva ta saznanja unosi u svoje bilješke obzirom da i oni mogu ukazati i objasniti okrivljenikovo psihičko stanje. Ovakav uskraćen iskaz moguće je kasnije dopuniti ukoliko okrivljenik odustane od trenutne obrambene strategije. U tom slučaju, raspravlja se o najznačajnijem djelu anamneze sa naglaskom na njegovu interpretaciju samog delikta, događaja koji su mu prethodili, njegov emocionalni odnos prema djelu, kao i sve informacije koje je on uskratio ili naknadno primijenio.⁸⁵

Po provedenom ispitivanju, neovisno o vrsti obrane koju je okrivljenik izabrao, vještak pristupa izradi svojeg pisanog nalaza i mišljenja. U uvodnom dijelu se navode okviri vještačenja na

⁸⁴ Goreta, M., *Etički aspekti psihijatrijskih vještačenja u krivičnom postupku*, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), *Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza*, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 661.-662.

⁸⁵ Goreta, M., *Obrana šutnjom*, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), *Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza*, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 703.-704.

temelju sudskog naloga te osnovni podaci i izvodi iz sudskog spisa.⁸⁶ Drugi dio sadržava nalaz kojim je obuhvaćena sva relevantna medicinska dokumentacija, anamneza i status nakon provedenog razgovora s okrivljenikom na kojem temelji zaključnu dijagnozu. Nalaz sadrži podatke o prijašnjim kaznenim i prekršajnim sankcijama, kakav je bio odnos sa žrtvom, te eventualni prethodni konflikt između njih, postupanje nakon djela, utjecaj opojnih sredstava na počinitelja i sl.⁸⁷ Treći dio, koji je ujedno i najvažniji, predstavlja mišljenje koje mora biti jasno, logično, stručno argumentirano, utemeljeno na prethodno navedenoj dokumentaciji.⁸⁸ Na posljeticu imamo zaključak, on predstavlja sažetak ekspertize te se u njemu navode preporuke u vezi sigurnosnih mjera i liječenja osobe.⁸⁹ Ovako izrađen nalaz i mišljenje vještaka, sud će ispitati i ocijeniti iskaz vještaka vodeći se načelom slobodne ocijene dokaza, pri čemu ukoliko utvrdi da je nalaz nejasan, nepotpun ili proturječan sam sa sobom, može zatražiti obnovu vještačenja s istim odnosno zatražiti mišljenje drugog vještaka ukoliko se pojavi sumnja u istinitost danog mišljenja, a sve navedeno ne možemo otkloniti ponovnim ispitivanjem istoga vještaka.⁹⁰

Vještačenje u kaznenom postupku predstavlja ključnu kariku, te o njemu ovisi čitav tijek postupka i njegove konačne posljedice. Iz tog razloga, nužno je da se vještak kreće u okvirima naloga dobivenog od suda, potrebno je voditi računa o savjesnom donošenju zaključka koje se temelje na općeprihvaćenim znanstvenim spoznajama, pravilnoj upotrebi izraza, no i izbjegavanje donošenja zaključaka o pravnim pitanjima čija je ocjena u isključivoj nadležnosti suda.

4.6.) Optužnica

Odluku o podizanju optužnice donosi državni odvjetnik, nakon što su provedene radnje u tijeku istrage. Ukoliko postoji sumnja na neubrojivost, u skladu s odredbama o postupku, sadržaj optužnice je potrebno prilagoditi okrivljenicima s duševnim smetnjama. Obzirom da takav

⁸⁶ Sačić, P., *op.cit.* u bilj. 83. str. 65.

⁸⁷ Goreta, M., *Izrada pisanog nalaza i mišljenja*, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro (2004), str. 709.-710.

⁸⁸ Sačić P., *op. cit.* u bilj. 86., str. 65.

⁸⁹ *Ibid.*, str. 66.

⁹⁰ čl. 317., 318. ZKP.

okrivljenik ne čini kazneno već protupravno djelo, radi se o svojevrsnom zahtjevu na utvrđivanje, kojim državni odvjetnik upućuje zahtjev “da sud utvrdi da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti i da mu se odredi prisilni smještaj ili psihijatrijsko liječenje na slobodi prema odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.”⁹¹ No, ukoliko državni odvjetnik zaključi tijekom postupka da dokazi upućuju da je djelo počinjeno u stanju ubrojivosti ili smanjene ubrojivosti, odnosno da nema dokaza za nebrojivost, on tada može odustati od zahtjeva i izmijeniti optužnicu,⁹² time se bitno mijenja položaj okrivljenika te se postupak vraća u okvire redovnog kaznenog postupka. Moguća je i situacija u kojoj se tek na raspravi otkriju dokazi koji upućuju na to da je djelo počinjeno zaista u stanju nebrojivosti. Tada je potrebno na odgovarajući način promijeniti pravnu kvalifikaciju djela, zakonsku osnovu, činjenično stanje i prijedlog kaznene sankcije te se postupak nastavlja po izmijenjenoj optužnici u skladu s odredbama ZKP-a. U ovakvom slučaju nailazimo na problem provođenja vještačenja raspravne sposobnosti i pitanje obvezne obrane, kao preduvjeta za vođenje pravičnog postupka, o čemu sudac istrage treba vodi računa ukoliko takvom okrivljeniku nije postavljen branitelj.⁹³

4.7.) Vrste presuda

Postupak prema nebrojivim počiniteljima, zahtjeva poseban sadržaj optužnice što diktira i vrste presuda koje se mogu donijeti u takvom postupku. Ukoliko se po provedenoj raspravi utvrdi da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti te da je ispunio uvjete za određivanje prisilnog smještaja ili psihijatrijskog liječenja na slobodi, sud će donijeti “deklaratornu” presudu. FN 103 Njome se utvrđuje da je optuženik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti te mu određuje provođenje prisilnog smještaja u trajanju od šest mjeseci ili psihijatrijsko liječenje na slobodi, uz upozorenje kojim će se ta mjera zamijeniti prisilnim smještajem ukoliko se okrivljenik ne pridržava datuma navedenog u rješenju o upućivanju u psihijatrijsku ustanovu radi provođenja liječenja.⁹⁴

⁹¹ čl. 550. st. 1. ZKP.

⁹² čl. 553. st. 1. ZKP.

⁹³ Tripalo, D., *Tijek kaznenog postupka – kontrola optužnice, rasprava, pravni lijekovi*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, br.2 (2008), str. 733.

⁹⁴ čl. 554. st. 1. ZKP.

Ukoliko sud utvrdi da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju neubrojivosti, ali da time ne ostvaruje uvjete za određivanje prisilnog smještaja ili psihijatrijskog liječenja na slobodi donijeti će “oslobađajuću” presudu. U presudi će biti navedeno da se okrivljenika oslobađa optužbe te da je zahtjev državnog odvjetnika za psihijatrijskim liječenjem na slobodi ili prisilnim smještajem u psihijatrijsku ustanovu odbijen.⁹⁵ Na prvi pogled nam se ovakav slučaj može činiti teško zamislivim, no u praksi su mogući, posebice kod lakših kaznenih djela poput kaznenog djela skidanja i povrede službenog znaka i pečata radi ulaska u zapečaćene prostorije. Stoga, u situacijama ne postojanja uvjeta za određivanje prisilnog smještaja ili psihijatrijskog liječenja na slobodi nema potrebe za donošenjem “deklaratorne” presude te se kao logično rješenje postavlja donošenje “oslobađajuće” presude. Oslobađajuću presudu možemo donijeti i u situaciji da je okrivljeniku s duševnom smetnjom stavljeno na teret djelo koje po zakonu nije kazneno djelo ili nije dokazano da ga je počinio ili postoje neki od razloga koji isključuju krivnju, ali taj razlog nije neubrojivost.⁹⁶

Kao posljednja solucija, dešava se kada sud utvrdi da okrivljenik nije bio u stanju neubrojivosti, već da je u trenutku počinjenja kaznenog djela bio smanjeno ubrojav ili ubrojav te tada donosi “odbijajuću” presudu kojom odbija optužbu. U tom slučaju, državni odvjetnik ima mogućnost nakon objave presude, usmeno izjaviti da se odriče prava na žalbu i podnijeti novu optužnicu za isto kazneno djelo, no ovog puta prema odredbama o redovnom kaznenom postupku.⁹⁷

5. PRISILNI SMJEŠTAJ I PSIHIJATRIJSKO LIJEČENJE NA SLOBODI

Po donošenju utvrđujuće presude pred kaznenim sudom, daljnji postupak se odvija pred sudom nadležnim za provođenje prisilnog smještaja u skladno s odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. Županijski sud po prebivalištu ili boravištu neubrojive osobe, nakon dostave presude kaznenog suda zajedno sa svom pratećom dokumentacijom, nadležan je

⁹⁵ čl. 554. st. 3. ZKP.

⁹⁶ čl. 554. st. 5. ZKP.

⁹⁷ Čl. 554. st. 6. ZKP; no odbijajuću presudu moguće je donijeti i iz razloga navedenih u čl. 452. ZKP

(vođenje postupka bez zahtjeva ovlaštenog tužitelja, stvarna nenadležnost suda, odustanak od optužbe, izostanak potrebnog prijedloga ili odobrenja za progon odnosno odustanak od navedenog, pomilovanje, zastara, ne bis in idem ili druge okolnosti koje isključuju kazneni progon).

pokrenuti postupak prisilnog smještaja, odnosno liječenja na slobodi. Njegova primarna zadaća je odabrati psihijatrijsku ustanovu u kojoj će se provoditi psihijatrijsko liječenje na slobodi ili će se prisilno smjestiti okrivljenika. Odabir ustanove će temeljiti na procjeni opasnosti nebrojive osobe i sigurnosnih uvjeta psihijatrijske ustanove koji su navedeni u Pravilniku o listi psihijatrijskih ustanova za prisilni smještaj i psihijatrijskih ustanova u kojima se nebrojive osobe liječe na slobodi. Samo četiri ustanove ispunjavaju sigurnosne uvjete za provođenje prisilnog smještaja forenzičkih pacijenata, a to su Klinika za psihijatriju Vrapče u Zagrebu, Neuropsihijatrijska bolnica "Dr. Ivan Barbot" Popovača, Psihijatrijska bolnica Ugljan i Psihijatrijska bolnica Rab. Psihijatrijske bolnice Rab i Ugljan, obzirom da imaju manji broj kreveta i slabije sigurnosne uvjete, služe za smještaj manje opasnih okrivljenika koji nisu skloni agresivnim napadima i bijegu, dok najveće smještajne kapacitete nude Vrapče i Popovača. U 2019. godini je u Vrapču otvoren novi Zavod za forenzičku psihijatriju "Dr. Vlado Jukić", većinski je sufinanciran sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj, čime se značajno podigao standard liječenja i boravka nebrojivih osoba, koje su prije njegove izgradnje boravile u prenapučenim prostorijama s nedovoljnim sigurnosnim uvjetima što je sveukupno loše utjecalo na cjelokupni proces rehabilitacije i liječenja. Izgradnjom Zavoda postigao se značajan napredak u kvaliteti rada i očuvanju dostojanstva forenzičkih pacijenata kroz bolju opremljenost prostorija za rekreaciju i rad, povećanje smještajnih kapaciteta te sveukupno smanjenje osjećaja izoliranosti od vanjskog svijeta.⁹⁸

Prisilni smještaj određujemo na temelju odluke kaznenog suda kojom je ustanovljeno da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti te da postoji vjerojatnost da bi radi postojanja težih duševnih smetnji koje su ga dovele do stanja nebrojivosti, mogao ponovno počinuti teže kazneno djelo, a za otklanjanje te opasnosti potrebno je liječenje u psihijatrijskoj ustanovi.⁹⁹ Navedena opasnost mora biti posljedica onih duševnih smetnji koje su ga dovele do stanja nebrojivosti i biti tog intenziteta i stupnja da nužno zahtjeva psihijatrijsku pomoć. Procjene težine kaznenog djela na koje se sumnja da bi osoba mogla ponovno počinuti, ne ovisi o

⁹⁸ Navedene informacije prikupljene su prilikom posjeta Zavodu za forenzičku psihijatriju "Dr. Ivan Jukić" i razgovoru s njihovim zaposlenicima.

⁹⁹ čl. 51. st. 1. ZZODS.

zakonom propisanim kaznama. Time se rasteretilo vještake od preciznog određivanja oblika i vrste kaznenog djela u svom nalazu i mišljenju.¹⁰⁰

Kazneni sud će uvijek odrediti prisilni smještaj u trajanju od šest mjeseci, no time se ne isključuje mogućnost županijskog suda da donese rješenje o njegovoj zamjeni liječenjem na slobodi ili da prije isteka tog roka optuženika otpusti iz psihijatrijske ustanove, o tomu odlučuje u izvanparničnom postupku.¹⁰¹ Prisilni smještaj ne može trajati dulje od maksimalne gornje granice kazne određene za djelo koje je osoba počinila. Po proteku tog roka, ona mora biti puštena na slobodu, osim ako i dalje predstavlja značajnu opasnost za vlastiti ili tuđi život, čime otvara mogućnost provođenja postupka “civilnog” prisilnog smještaja.¹⁰² Nažalost postoje situacije u kojima to nije slučaj, pa osoba po izlasku na slobodu ponovno čini teže kazneno djelo, zato je bitno uložiti dodatan napor kako bi ovakve situacije predstavljale izolirane slučajeve. Na drugu stranu, psihijatrijsko liječenje na slobodi je određeno na šest mjeseci, a maksimalno trajanje uz produženja istoga je pet godina, no ukoliko se osoba ne podvrgne liječenju u propisanom roku iz presude ili joj se stanje toliko pogorša da ono zahtjeva prisilnu hospitalizaciju, županijski sud će ju rješenjem zamijeniti prisilnim smještajem. Svi navedeni rokovi se računaju od početka liječenja ili od zamjene jedne vrste drugom, no s time da cjelokupno psihijatrijsko liječenje ne smije premašiti najdulji rok koji je propisan za djelo koje je osoba počinila.¹⁰³

Kada odluka suda kojom se određuje prisilni smještaj ili liječenje na slobodi postane izvršna, dolazi do prelaska kaznenopravnog u civilno pravni sustav te time započinje postupak prisilnog smještaja odnosno psihijatrijskog liječenja na slobodi. Županijski sud će na temelju presude i prateće dokumentacije, donijeti rješenje o upućivanju u psihijatrijsku ustanovu, kojeg je potrebno dostaviti neubrojivoj osobi, njegovom branitelju, zakonskom zastupniku, ustanovi u kojoj boravi i psihijatrijskoj ustanovi u koju se upućuje.¹⁰⁴

Za vrijeme trajanja prisilnog smještaja, u svrhu rehabilitacije mogući su privremeni izlasci, ukoliko osoba pokazuje znakove poboljšanja svog stanja i ako postoji visoka vjerojatnost da neće

¹⁰⁰ Grozdanić, V. (ur.), *Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*, Rijeka (2015), str. 176-177.

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 178.

¹⁰² *Ibid.*, str. 188.

¹⁰³ *Ibid.*, str. 189.

¹⁰⁴ *Ibid.*, str. 180.-181.

ugroziti svoj ili tuđi život, zdravlje ili sigurnost.¹⁰⁵ U roku koji ne može biti manji od 15 dana od isteka roka na koji je određen prisilni smještaj ili psihijatrijsko liječenje na slobodi, psihijatrijska ustanova koja provodi liječenje obvezna je podnijeti sudu obrazloženi prijedlog o produženju liječenja ili prisilnog smještaja, obzirom da ga sud nema ovlasti samoinicijativno produžiti.¹⁰⁶ Osoba će biti puštena na slobodu ako navedeni prijedlog ne bude dostavljen sudu u propisanom roku.

6. POLOŽAJ NEUBROJIVOG POČINITELJA U DRUŠTVU

Sudu je nužna, možda čak i obvezna pomoć vještaka psihijatra, u svim slučajevima u kojima sud ne raspolaže potrebnim stručnim znanjima. Vještak će sudu prezentirati psihološka i medicinska obilježja ispitanika, kako bi ih sud mogao pravno okvalificirati i to kao stupanj ubrojivosti, neubrojivost, opasnost društvu te raspravnu sposobnost. Ubrojivost će se kao pravilo pretpostavljati, dok se neubrojivost kao izuzetak vještači u slučaju postojanja sumnje. Neubrojivost će isključiti krivnju pa time i kaznu te od ovog instituta ovisi uređenje položaja počinitelja. Smanjenu ubrojivost smatramo i dalje ubrojivošću te time počinitelj odgovara po principu krivnje i eventualno opasnosti. Dok će neubrojivi počinitelj odgovarati po principu opasnosti. Takav počinitelj nije kriv, no predstavlja prijetnju društvu obzirom na ozbiljnost i veličinu ugrožavajućeg ponašanja.

Prilikom provođenja tretmana neubrojivih počinitelja, stručnjaci rade na resocijalizaciji, rehabilitaciji te na prevenciji recidiva, odnosno ponovnog počinjenja kaznenog djela. Najprije se treba raditi na detekciji poremećaja i bolesti te u skladu s time i djelovati. Najveći broj kaznenih djela koji se pripisuje ovim počiniteljima su teška kaznena djela protiv života i tijela, ubojstvo te ubojstvo u pokušaju. Vrstu počiniteljeve bolesti ne vežemo s pojedinim kaznenim djelom, što govori o tome da je potrebno djelovati već pri prvim znacima iste. Sa ovim počiniteljima treba raditi na mirnom rješavanju konflikta i smirivanju bijesa. Stoga, je sa osobama oboljelim od duševnih bolesti potrebno intenzivnije raditi kako ih ona ne bi u potpunosti preuzela.

¹⁰⁵ čl. 57. st. 1. ZZODS.

¹⁰⁶ čl. 58. st. 1. i 2. ZZODS.

Osobe sa duševnim smetnjama imaju specifične forenzičke probleme. Njihova impulzivnost, eksploatabilnost i sugestibilnost utječu na počinjenje kaznenih djela, uz nedovoljan kapacitet razumijevanja moralnih pravila i smanjenu mogućnost učenja na temelju vlastitog iskustva.¹⁰⁷ Takvi će se počinitelji teže oporaviti nakon počinjenja kaznenog djela i nakon izlaganja psihičkom stresu, lakše se otkrivaju radi siromašnih akcija.

Raspon godina nebrojivih počinitelja u Hrvatskoj je između 21 i 30 te od 31 do 40. Nakon završene srednje škole i napunjenih 18 godina, osoba se smatra zreloom i spremnom za samostalni život. No, činjenica da je najviše počinitelja između 21 i 30 godina, ukazuje nam na to da kao društvo ne prepoznamo kada je nekome potrebna pomoć. To su ključne godine kad se osobe najviše psihički razvijaju, te izgrađuju svoj pogled na svijet. Uz to, u tim godinama su osobe najviše socijalno aktivne te samim time imaju više prilika za konflikte.¹⁰⁸ Prema Welldonu (1997) kod većine forenzičkih pacijenata nailazimo na vrlo problematično djetinjstvo. Neki već od prije imaju kriminalni dosje i nisko samopouzdanje koje se skriva iza arogantnog i drskog ponašanja. Kod nekih nailazimo na veliki kapacitet bijesa, no istovremeno se čine sramežljivima, a u pozadini se bore i ne znaju kako pokazati ljubav i nježnost prema nekome. Većinom su sumnjičavi i impulzivni, puni mržnje prema ljudima koji imaju autoritet nad njima, a vrlo često su im mete bliske osobe te rijetko napadaju nepoznate.

Tretman koji se provodi prema nebrojivim počiniteljima, najuspješniji je kad se provodi u što manje ograničenom okruženju. Tretmani poput bihevioralne terapije, obiteljske terapije, treninga vještina nužni su u kombinaciji s lijekovima, odnosno farmakoterapijom te bi se takav tretman trebao prilagoditi svakom pojedinom pacijentu, tako da se uvažavaju njegove karakteristike ličnosti i potrebe.¹⁰⁹ Prevenција će se temeljiti na preveniranju od ponovnog počinjenja težeg kaznenog djela. Sa time je potrebno krenuti puno ranije primjerice provođenjem raznih radionica i programa tijekom školovanja, koje bi se bavile educiranjem društva o mentalnim bolestima i radile bi na smanjenju stigmatiziranja takvih pojedinaca u društvu. Tijekom provođenja tretmana, njih se priprema na izlazak u društvo, na resocijalizaciju, no povratak u normalan život nakon

¹⁰⁷ Žarković P., Kovačević, D. (2001). *Iz forenzičke psihijatrije*. Zagreb: Ceres. str. 295.

¹⁰⁸ Kozarić-Kovačić, D., Grubišić-Ilić, M., Grozdanić, V. (2005). *Forenzička psihijatrija*. Zagreb: Medicinska naklada, str 265.

¹⁰⁹ Harris, G.T., Rice, M.E. (1997). The treatment of mentally disordered offenders. *Psychology, Public Policy and Law*. 3, str. 128.

toliko godina se čini uistinu teškim, a tako će i biti sve dok društvo ne postane senzibilnije na ovu temu.

6.1.) Slučaj Aleksandra Relje

Kada pričamo o počiniteljima teških kaznenih djela, serijskim i masovnim ubojicama, silovateljima većinom imamo percepciju kako se ovakvi zločini odvijaju van naše države. Veliku medijsku pažnju dobio je psihički bolesnik iz novije hrvatske povijesti, a to je riječki mladić Aleksandar Relja.

Aleksandar Relja silovao je i ubio djevojčicu u riječkoj Mlaci 1987.godine te je osuđen na zatvorsku kaznu u trajanju od 15 godina. No, radi postojanja duševnih smetnji mu je propisano liječenje u Psihijatrijskoj bolnici Rab.¹¹⁰ Nakon svega pet godina boravka u Psihijatrijskoj bolnici, dopušten mu je terapijski vikend izlazak, usprkos dijagnozi seksualnog manijaka. Relja je upozorio liječnike da ga ne puštaju jer smatra kako će opet ubiti, na što su se liječnici oglasili i Relja se vratio u Rijeku, gdje je na gotovo istom mjestu ponovno silovao i ubio trinaestogodišnju djevojčicu. Predao se sam policiji uz riječi: “dogodilo se ono što sam vam prije pet godina rekao, našao sam se na slobodi i ponovno ubio.”¹¹¹

Roditelji djevojčice i njen brat bili su shrvani strašnim djelom te smatraju da se ovdje posredno radi i odgovornosti onih koji su ga pustili iz ustanove te podižu tužbu, u kojoj je Županijski sud u Karlovcu utvrdio da je dr. Stipeč napravio niz profesionalnih i sigurnosnih propusta. Navedeno je kako ne postoji odgovarajuća dokumentacija za takvo puštanje, te da nema ni zapisnika terapijskog tima, time se smatra kako se s njima nije ni sastao kako bi odlučili o terapijskom izlazu. Stoga su Psihijatrijska bolnica Rab i njen tadašnji voditelj forenzičkog odjela dr. Stipeč posredno odgovorni za navedeno ubojstvo iz 1992.godine.¹¹²

¹¹⁰ Miljuš D., Večernji list, 2004, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zatvorenik-se-objesio-o-remenu-752716>

¹¹¹ 24 sata, 2016., dostupno na: <https://www.24sata.hr/news/pustili-ga-van-a-on-opet-ubio-rekao-sam-da-cu-to-uciniti-482951>

¹¹² Mikulučić I., Novi List 2011., dostupno na: https://www.novolist.hr/novosti/crna-kronika/milijun-kuna-obitelji-zrtve-serijskog-ubojice-relje/?meta_refresh=true

Nakon ponovljenog ubojstva, osuđen je na 20 godina zatvorske kazne, koje naposljetku nije odslužio ubivši se u zatvoru u Lepoglavi 2004.godine. A po navodima njegova odvjetnika, Relja se požalio “da ga ne liječe i da će opet postati opasan”, te da je “medicina digla ruke od njega. “

Ovaj slučaj nam prikazuje niz problema koji se nažalost i dalje dešavaju u našem sustavu. Osobe s duševnim smetnjama bivaju zatvorene unutar zatvorskog sustava niz godina, što negativno utječe na njihovu rehabilitaciju i liječenje. Njihovo psihičko stanje se prosuđuje blaže nego što je, te im se dozvoljavaju pogodnosti za koje možda još nisu spremni. Nakon niza godina provedenih u sustavu i pokušaja liječenja na više načina, polagano se odustaje od njih, ali nakon puštanja na slobodu, se ne pokreće postupak njihove prisilne hospitalizacije u okviru civilnog postupka.

7. ZAKLJUČAK

Pravni položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela doživio je niz promjena koje su nastupile kao posljedica brojnih izmjena zakonodavstva. Njegov položaj se mijenjao kroz razne etape poimanja koncepcije krivnje u okviru kaznenog zakonodavstva, a samim time i primjeni kaznenopravnih sankcija. Zakon o kaznenom postupku i Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama propisuju temeljni postupak prema ovoj kategoriji počinitelja i obveze svih sudionika postupka da postupaju s većom pažnjom i da vode računa o dobrobiti okrivljenika koji po zakonu nisu krivi za svoja djela.

Jedna od značajnijih novina ZZODS-a bila je mogućnost određivanja psihijatrijskog liječenja na slobodi, umjesto prisilnog smještaja u psihijatrijskoj ustanovi. Ova mjera bi se odredila ukoliko se utvrdi da psihičko stanje okrivljenika i stupanj opasnosti koje on predstavlja prema društvu, to omogućuju. Tom mjerom se rasterećuje sustav obzirom na kapacitet kojeg imaju bolnice, ali još značajnije, ta mjera predstavlja adekvatnije zbrinjavanje osoba s blažim duševnim smetnjama i omogućuje im puno bržu rehabilitaciju ukoliko se pridržavaju propisane terapije.

Problem nastaje što veliki broj osoba s duševnim smetnjama koje su protupravno djelo počinile u stanju nebrojivosti, biva zatvoreno u okviru zatvorskog sustava i to veći broj godina. To ujedno predstavlja teško ograničenje ljudskih prava obzirom da ova skupina počinitelja prema

Kaznenom zakonu, nije kriva za počinjenje svojeg djela, obzirom da nisu bile u mogućnosti vladati svojom voljom i shvatiti značenje svojeg postupanja radi postojanja privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka, duševne bolesti ili druge teže duševne smetnje. Oni iako nisu krivi za počinjenje svojeg djela, predstavljaju veliku opasnost društvu obzirom na veličinu i ozbiljnost njihova ugrožavajućeg ponašanja.

U kaznenom postupku su prava ove kategorije okrivljenika reducirana, obzirom da se radi o osobama koje vrlo često i za vrijeme samog postupka imaju takve duševne smetnje radi kojih nisu u mogućnosti štiti svoja prava i interese. Zbog toga su kroz postupovne zakone izgrađeni takvi mehanizmi koji osiguravaju zaštitu njihovih temeljnih prava, primjenom tih pravila osvještava se sudove i druga državna tijela koja sudjeluju u postupku, posebnosti položaja ove grupe okrivljenika, te se omogućuje lakše razumijevanje specifičnosti radi kojih su njima neka prava dana, ali i isključena, od čega se razlikuje postupanje prema njima od redovnog postupka.

Uzimajući u obzir njihovu ranjivost i nesposobnost vođenja samostalne brige o vlastitim pravima, potrebno im je posvetiti puno više pažnje i skrbi nego što je to do sada bio slučaj. Mentalno zdravlje se često pretpostavlja, a kada dođe do problema i kad se ono izgubi, društvo reagira strahom, te marginalizira i odbacuje problem. O ovoj kategoriji okrivljenika se premalo priča i potrebno je društvo upoznati s problemima s kojima se oni susreću. Također, boljim poznavanjem karakteristika osoba s duševnim smetnjama koje su počinile protupravno djelo u stanju neubrojivosti, mogli bi se uzimajući u obzir sve objektivne kriterije procijene njihova zdravstvenog stanja i uz poštivanje svih važećih propisa, osnovati razni programi za njihovo primjereno zbrinjavanje nakon otpusta s forenzičkog odjela te im se tako osigurati primjereni tretman s pravnog i psihijatrijskog stajališta.

Zakonom im se osigurava obveznu obranu i odgovarajuća liječničku skrb te im se tako pomaže u ostvarivanju njihovih prava. Sama pravna priroda posebnog postupka koja se primjenjuje kod ovih okrivljenika, govori u prilog posebnosti njihova položaja. Dobro postavljene zakonske okviri i njihova pravilna interpretacija, na učinkoviti način pomiruju oprečne interese u kojima se društvo smatra ugroženim te se postiže njihova zaštita od opasnosti koju predstavljaju neubrojive osobe, a s druge strane se uspijeva pomoći tim okrivljenicima koji su se radi svoje iskrivljene percepcije stvarnosti doveli do počinjenja djela za koje ne mogu odgovarati. Uz pravilno uređenu legislativu i uz napore pravnih i zdravstvenih stručnjaka, nadležnih sudova i državnih odvjetnika

može se postići mnogo više. Veliki korak u poboljšanju standarda liječenja i očuvanju dostojanstva neubrojivih osoba bilo je otvaranje posebnog forenzičkog odjela Psihijatrijske bolnice u Vrapču. U njihovu liječenju se koriste razne metode od individualne i grupne psihoterapije, farmakoterapije do kognitivno-bihevioralne terapije te se njihovom kombinacijom nastoji ostvariti svrha njihovog liječenja, a to je da ne počine teže kazneno djelo te da se uspješno rehabilitiraju i vrate u društvo.

8. LITERATURA

Pravni izvori

1. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda: MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.
2. Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24.
3. Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/14.
4. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, br. 76/14.
5. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, Narodne novine, 143/12.

Knjige

1. Goreta, M., Raspravna sposobnost, u: Goreta, M., Peko-Čović, I., Buzina, N. (ur.), *Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza*, Zagreb: Naklada Zadro, 2004.
2. Goreta, M., *Kritički osvrt na primjenu Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama u forenzičkoj psihijatriji*, u: Goreta, M., Jukić, V., (ur.), *Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama – ideje, norme, implementacija, evalvacija*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Medicinska naklada, Zagreb, 2000.
3. Goreta, M., *Etički aspekti psihijatrijskih vještačenja u krivičnom postupku*, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), *Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza*, Zagreb: Naklada Zadro, 2004.

4. Goreta, M., *Obrana šutnjom*, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro, 2004.
5. Goreta, M., *Izrada pisanog nalaza i mišljenja*, u: Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N. (ur.), Psihijatrijska vještačenja, zbirka ekspertiza, Zagreb: Naklada Zadro, 2004.
6. Grozdanić, V. (ur.), *Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*, Rijeka, 2015.
7. Harris, G.T., Rice, M.E., The treatment of mentally disordered offenders. *Psychology, Public Policy and Law*. 3, 1997.
8. Kozarić-Kovačić, D., Grubišić-Ilić, M., Grozdanić, V. *Forenzička psihijatrija*. Zagreb: Medicinska naklada, 2005.
9. Novoselec, P., *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009. O normativnosti krivnje kao njezinoj biti v. Bačić, F., *Kazneno pravo, Opći dio*, Informator, Zagreb.
10. Žarković P., Kovačević, D., *Iz forenzičke psihijatrije*. Zagreb: Ceres, 2001.

Članci objavljeni u časopisima

1. Bitanga, M., Bilušić, I., *Opasnost od ponavljanja i određivanja istražnog zatvora – iudex, quo vadis?*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 28, br. 2/2021.
2. Filipović, H., *Prikaz novog Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*, Policija i sigurnost, vol. 23, br. 2/2014.
3. Kos, D., *Odgovorna obrana okrivljenika u kaznenom postupku- postupak pred optužnim vijećem*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 16., br. 2/2009.
4. Novoselec, P., Garačić, A., *Primjena blažeg zakona nakon stupanja na snagu novog kaznenog zakona*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol.19., br. 2/2012.
5. Pajčić, M., *Istraga prema Noveli Zakona o kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 20, br. 2/2013.
6. Periša, A., Arbanas, G., *O raspravnoj sposobnosti u forenzičnoj psihijatriji*, Medicina Fluminensis, vol. 57, br. 4/2021.
7. Sačić, P., *Psihijatrijska vještačenja u kaznenom postupku*, Pravnik, vol. 43, br. 87/2009.

8. Sušić, N., Biško, A., Gruber, E. N., Guberina Korotaj, B., *Neubrojiva osoba u procesu od istražnog zatvora do realizacije prisilnog smještaja*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 20, br. 1/2013.
9. Škorić, M.; Srdoč, E., *Pravni položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Pravnog Fakulteta u Splitu, vol 52., br.4, 2015.
10. Tripalo D., Burić Z., *Položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog Hrvatskog kaznenog zakonodavstva*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol 19, broj 2/2012.
11. Tripalo, D., *Nebrojivi počinitelji protupravnih djela u kaznenom pravu i sudskoj praksi Republike Hrvatske*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 1991, vol. 38, br. 3/2017.
12. Tripalo, D., *Tijek kaznenog postupka – kontrola optužnice, rasprava, pravni lijekovi*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, br.2/2008.

Web stranice

1. Miljuš D., Večernji list, 2004, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zatvorenik-se-objesio-o-remen-752716>
2. Mikulučić I., Novi List 2011., dostupno na: https://www.novolist.hr/novosti/crna-kronika/milijun-kuna-obitelji-zrtve-serijskog-ubojice-relje/?meta_refresh=true
3. Tripalo, D., *Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama*, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, Zagreb (2006), str. 10, dostupno na: https://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/TripaloD_ProblemiUKaznenomPostupku_2006.pdf
4. 24 sata, 2016., dostupno na: <https://www.24sata.hr/news/pustili-ga-van-a-on-opet-ubio-rekao-sam-da-cu-to-uciniti-482951>